

eesti psühholoogide liidu

nr. 53 www.epll.planet.ee oktoober 2013

PEETER TULVISTE

- 3 *Presidendi veerg*

ÕNNITLEME!

JÜRI ALLIK

- 5 *Viimase 11 aasta mõjukamad ideed Eesti psühholoogias.*

TALIS BACHMANN

- 12 *Egoistide ja individualistide saatusest (edetabelis)*

EVE KIKAS

- 13 *Tegemistest Tallinna Ülikooli psühholoogiainstituudis*

UUED LIHKMED

EPSÜ UUDISED

- 16 *Taavi Kivisik*

KAITSTUD DOKTORITÖÖD

- 18 *Kirill Maslov*
19 *Henrik Dobewall*

KUS ME KÄIME?

- 21 *Uku Vainik*

MIDA ME LOEME?

Kadi Epler

KUHU KUTSUTAKSE?

Kui oleksime iseseisvudes lukustanud ühe raamatupoe ukse, et need nüüd avada, siis oleks lõbu laialt.

Jaak Panksepp 70!

Eve Suurvee 70!

Toomas Niit 60!

*Statistika näitab, et selleks et olla mõjukas (palju viidatud), tuleb kirjutada töö (eelistatult nõ seksi-
kal teemal), mida julgeb saata kõrge mõjukusega ajakirjadele.*

Arvutamise ja arutlemise tagajärjel selgub, et traditsiooniline viitamiste edetabel ja tema koostatud "solistide" edetabel on üsna sarnased.

Lisaks teistele projektidele on käimas viis laiemat projekti (juhtideks Aaro Toomela või Eve Kikas), mis on seotud laste arengu ja kooliga.

Pille-Riin Kaare

Kaia Kastepõld-Tõrs

Margus Laurik

Kai Rohulaid

Põgus ülevaate meie seiklustest möödunud aasta jooksul siin ja seal pool piiri.

K. Maslovi töö on sellest, kuidas me käsitame pimedaid inimesi: keha ja selle ajaloo dialoogist. H. Dobewall kaitses töö väärtuste ja subjektiivse heaolu teemal.

Meeleolukalstja asjalikust toitumiskäitumise konverentsist New Orelansis.

Kokkuvõtte artiklist, mis tutvustab geneetiliste põhjenduste suunas kallutatud mõtteviisi mõjusid stereotüüpide kujunemisele.

TÜ vilistlaspäeva ja EPL-i konverents toimub 2.11.2013 Tartus.

LAVAL

TOIMETAJA VEERG

Iiris Tuvi

Kallis lugeja!

Seekordne Laualeht on kokku pandud TÜ psühholoogiainstituudi uues kodus ehk värskelt renoveeritud uues anatoomikumis Toomemäel, aadressil Näituse 2. Sotsiaal ja harridusteaduskonna dekaan Jaanus Harro ütles avamispäeval (5.septembril) väga tabavalt, et anatoomikumi nime pole sugugi vaja maha kanda - kui varem

lahati siin kas verbaalselt või reaalselt füüsilisi kehasid, siis nüüd on siin inimhinge anatoomikum. Psühholoogia instituudi juhataja Triin Liin arvas, et uues majas on tore, sest hoolimata sellest, et palju meeldejäädud asju toimus ja sai korda saadetud Tiigi tänava majas on uude majja kaasa tulnud kõige tähtsam ehk needsamad kolleegid, kes Tiigi tänavas olid ja tublid tudengid. Pildigalerii Näituse 2 avamisest leiad siit:

http://www.uttv.ee/fotod#id_galerii=7602

Käesolev Laualeht algab uhkelt presidendi veeruga. Kaks artiklit (Jüri Alliku ja Talis Bachmanni näppude alt) annavad ülevaate Eesti psüh-

holoogia ja psühholoogide mõjukusest ja sellest, kuidas oleks hea seda statistiliselt kindlaks teha. Eve Kikas kirjutab, mis huvitavad projektid on lapse arengu ja kooli teemal toimumas Tallinna Ülikoolis. Tutvuda saab aasta 2012 lõpus Tallinna ülikoolis kaitstud doktoritööga ning selle aasta augustis Tartu Ülikoolis kaitstud doktoritööga. Huvitavast toitumiskäitumisest kirjutab Uku Vainik, saab lugeda EPSÜ uudiseid ning Kadi Epleri koostatud ülevaateartikli kokkuvõtte kirjeldab geneetiliste kallutuste mõju stereotüüpidele.

Pane tähele, selleaastane EPLi konverents "Terve keha, terve vaim?" on ukse ees!

Head lugemist!

PRESIDENDI VEERG

Peeter Tulviste

Kui oleksime vabaduse tulekul lukustanud mõned poe-
uksed, et need nüüd avada, siis
oleks lõbu laialt. Üks neist
võiks olla raamatupood just nii-
sugusena, nagu see tollal oli.
Psühholoogist raamatuhuviline
seaks sammud sotsiaalteaduste
riiuli(te) poole. Esimene üllatus
oleks see, kui häbemata vähe
psühholoogiaraamatuid sealt
leiab. Mõni üld- ja pedagoogili-
se psühholoogia õpik, mõni lap-
sevanematele mõeldud abi- ja
rahustamisraamat. Mõni aime-
raamat Tartu Ülikooli õppejõu-
dudelt. Müüja räägib, et üldse
tuleb müügile paar psühholoo-
giaraamatut aastas, ja need
müüakse ruttu läbi. Nii et seda
tüüpi ühiskonnas ja sel ajal pol-
nud endastmõistetav, et inimes-
tele oleks õpetatud psühholoo-

gia-alaseid teadmisi. Ühiskon-
na muutudes muutus olukord
radikaalselt nii teadusliku kui
muu psühholoogia leviku osas.
Oleks mõistlik püüda täpse-
malt kirjeldada eri aegadel toi-
munud muutuste mõju kultuu-
rile tervikuna ja selle osadele.
Mille poolest erines nende
Eesti gümnasistide mõttemaa-
ilm, kes olid õppinud
Höfddingi, Jerusalema,
Tshelpanovi õpikute järgi
psühholoogiat, nende omast,
kes ei olnud?

Ja nüüd kujutagem end
korra ette seismas raamatu-
poes riiuli ees aastal 2033.
Suure tõenäosusega selliseid
poolesid siis enam pole. Aga mis
on? Ilmselt õpetatakse jällegi
tollesse kultuuri sobivaid
psühholoogiateadmisi, ja ilm-
selt rohkem kui praegu, kui
tänapäevaseid tendentse tulevikku

projekteerida. Me teame, et seda
ei maksa teha, sest lineaarsed
prognoosid ei ole usaldusvää-
rsed – aga võib-olla on meil sel-
leks ajaks häid ennustusoskusi?
Igatahes oleks kena, kui need
meie seast, kes siis hea tervise
juures on, mõnda raamatupoodi
või selle aseainet külastaksid.

JAAK PANKSEPP 70!

Palju õnne!

Meil on, kelle üle uhke olla! Jaak Panksepp on üks nendest, kelle juubeli puhul on paslik seda kõva häälega kuulutada. Kuidas kõik alguse sai? Jaak Panksepp sündis 5. juulil 1943 Tartus, kuid tema siinviibimine oli põgus, Nõukogude okupatsiooni eest põgenes tema pere USAsse. USA haridusasutused (Pittsburghi Ülikool Pennsylvanias, Massachusettsi Ülikool, Worcesteri Sihtasutus, Bowling Greeni Ülikool, Northwesterni Ülikool ja lisaks veel mõned meditsiinasutused ning sihtasutused) on vorminud temast maailmakuulsa psühholoogi, psühhobioloogi ja neuroteadlase.

Jaak Panksepp on kirjutanud sadu artikleid, tippteadlase on teinud temast sellised artiklid nagu Northoff, G., Heinzl, A., de Greck, M., Bennpohl, F., Dobrowolny, H., & **Panksepp, J.** (2006). Self-referential processing in our brain - A meta-analysis of imaging studies on the self. *Neuroimage*, 31(1), 440-457, või Bos, P. A., **Panksepp, J.**, Bluth, R.-M., & van Honk, J. (2012). Acute effects of steroid hormones and neuropeptides on human social-emotional behavior: A review of single administration studies. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 33(1), 17-

35. Esimesel on tsiteeringuid üle viiesaja, teisele on juba praegu viidatud umbes 50 korral.

Nagu artiklite pealkirjadestki näha, on tema põhihuvi emotsioonide mehhanismide uurimine ajus ehk afektiivne neuroteadus. Panksepp teeb katseid loomadega, et lõpptulemusena oma alusteadmistega aidata inimesi, kellel on psüühilised häired. Panksepa põhiline panus teadusesse ei ole mitte rottide kōditamine (mis on kahtlemata huvitav ja oluline), vaid see, et tal on oma vaade emotsioonide jaaju seostele. Tema afektiivne neuroteadus seisneb kahel andmetel põhineval tõdemusel: 1) emotsioonid ei ole peamiselt ajukoore funktsioon, vaid tulenevad evolutsiooniliselt kõige vanematest ajuosadest (ajutüvi jt ajukoorealused struktuurid) 2) James-Lange hüpotees (emotsioonid on meie aju interpretatsioon signaalidest, mis kehast saadakse ehk näiteks pekslevat südant interpreteeritakse hirmuna) ei pea paika. Emotsioonid lähtuvad seitsmest ajukoorealusest närviringist, mille stimuleerimine on inimesele kas meeldiv või ebameeldiv ning mille tulemusel ta tunneb teatud emotsiooni.

Kõige olulisem ja laiem süsteem ajus Panksepa arvates on otsimise süsteem (*seeking system*), mis ühendab selliseid struktuure nagu keskaju ja lateraalne hüpotaalamus ning mediaalne frontaalne korteks. Selle süsteemi vähenenud aktiivsus viib teatud tüüpi depressioonini. Samas selle süsteemi suurem aktiveerimine aitab seda tüüpi depressioonist vabaneda.

Panksepal jagub siiani ideid, koostööpartnereid ja tudengeid. Uutest võimalikest uurimisprojektidest rääkimata.

"My feeling is that the social brain has many levels. If you don't understand the foundational level, then you can do brain imaging until you're blue in the face, but you still will not understand the process at a deep causal level." (J. Panksepp, *Brain Science Podcast*, episood 65, 2010)

Kuula lisaks:

<http://brainsciencepodcast.com/bsp/2010/1/13/affective-neuroscience-with-jaak-panksepp-bsp-65.html>

<http://teadus.err.ee/artikkel?id=8261&cat=1&pg=70>

EVE SUURVEE 70!

Augusti lõpus pidas oma 70ndat sünnipäeva eesti juurtega Rootsi psühhoanalüütik Eve Suurvee-Råstrand, kellele psühhoanalüütiku praktika on olnud nii meeldiv, et ta on meelsamini mõnikord mõne uue patsiendi võtnud, kui lugenud uut romaani või vaadanud teatritükki. Tänu Evele on psühhoanalüüs endale ka Eestis kodu leidnud, sest mitmed eesti psühhoterapeudid võivad ennast tema õpilaseks pidada.

Palju õnne ja huvitavaid patsiente soovivad EPL ning sõbrad ja õpilased Eestis!

TOOMAS NIIT 60!

Sel aastal saame suure ümmarguse juubeli puhul õnne soovida ka Toomas Niidule. Toomas Niit on suurepärase teadur (vaata ükskõik milliseid Eesti psühholoogide pingeridu, Toomas Niit on seal kindlasti) ja õppejõud Tallinna Ülikoolis. Tema teadustöid ja loenguid kirjeldavad kõige paremini märksõnad “mitmekesisus” ja “laiahaardelisus”. Kuigi põhihuviks on tal ikka olnud keskkonna-psühholoogia, ulatuvad selle valdkonna uuringud loodus ja linna-keskkonna mõjude uurimisest töökohapingete ning isegi kultuuri-keskkondade taju uurimiseni. Teistest asjadest pakuvad talle huvi näiteks moraali ja au uurimine, patoloogiline hasartmängimine, sotsiaalsed aksioomid, bilingualism, individuaalsed erinevused ja paljud muud asjad.

**EPL soovibki siinkohal jätkuvat uudishimu ja viljakaid uurin-
guid ning palju, palju õnne!**

VIIMASE 11 AASTA MÕJUKAMAD IDEED EESTI PSÜHHOLOOGIAS**Jüri Allik**

Pole kahtlust, et Eesti psühholoogid on õppinud oma töid avaldama rahvusvahelistes ajakirjades. Igal aastal ilmub neid juba nii palju, et nende üle ei jõua enam ühe kaupa arvet pidada. Avaldamine on küll tore asi, kuid kui avaldatud tööd ei viidata või viitab ainult autori ise, siis võib tekkida kahtlus, et idee või teostus pole olnud kõige ligiõmbavam. Töö võib iseendast hea olla, kuid antud hetkel pole sellele lihtsalt erilist nõudlust. Seevastu töödes, mida ohtralt viidatakse võib olla mingi mõte, mis on ka teiste arvates oluline ja väärt mainimist. Viitamine ei näita tingimata töö ge-

niaalsust, pigem nõudlust seda sorti ideede järele.

Millised Eesti psühholoogide ideed on siis pälvinud tähelepanu viimase 11 aasta jooksul? Selle teada saamiseks uurisin *Web of Science*'it (*WoS*) 15. septembril 2013 seisuga. Ma otsisin aastate kaupa (2002–2012) kõiki mulle tuntud Eestis tegutsevate psühholoogide töid, mis on ilmunud rahvusvahelistes ajakirjades, mida *WoS* indekseerib. Oluliseks kriteeriumiks oli artikli puhul Eesti aadress. Alljärgnevas Tabelis 1 on toodud aastate kaupa Eesti psühholoogide kolm kõige viidatumat tööd. Välja on jäänud mõned artik-

lid, kus autorid on varjatud grupi nime taha ja ei tule otsinguga otse välja. Näiteks 2005. aastal ilmus eestlaste osalusel artikkel ajakirjas *Journal of Personality and Social Psychology*, mida on tänaseks viidatud 251 korda.

Ei tea, kas mul peaks olema piinlik, kuid mul endal on õnnestunud edetabelisse jõuda 14 korral. Igal juhul annab see võimaluse arvata, et ma ainuüksi selle pärast sellise nimekirja kokku seadsingi. **Risto Näätäneni** nime taha ilmus Tartu Ülikooli aadress 2007. aastal ja sellest ajast alates on 9 tema tööd jõudnud aasta kolme viidatuma töö hulka. 2007. aastal ajakirjas *Clinical Neurophysiology*

ilmunud ülevaade oma 417 viitega on ka kolmekümne kolme tabelis toodud artikli seas kõige viidatum. On avaldatud arvamust, et Risto on vana ja väsinud ning ei suuda noorematega enam sammu pidada. Tegelik pilt kõneleb pigem vastupidisest: just viimastel aastatel on ta avaldanud eriti mõjukaid töid, neist kaks koos **Kairi Kreegi-puuga**. **Anu Realo** on edetabelisse pääsenud 7, **Jaanus Harro** 6, **Kaia Laidra** 4 ja **Toivo Aavik** 3 tööga. Ootuspäraselt on jäme ots Tartu käes. Põlistallinlastest on nimekirjas vaid **Toomas** ja **Kaisa-Kitri Niit**, kes olid rühmas, mis propageeris sotsiaalseid aksioome, kui uut kultuurimõõdet.

Ootuspäraselt annab eelise tippajakirjades avaldamine. Kaks *Science*'i artiklit on ennustatavalt 2005 ja 2011 aasta menukite seas. Kuid nimekirjas on ka töid, mis on ilmunud ajakirjades, mille mõjutegur on napilt üle ühe. See kinnitab veelkord tuntud tõsiasja, et artikkel võib saada mõjukaks sõltumata ajakirja enda mõjukusest. Viidete kokkulugemine on kindlasti ebaõiglane tegevus. Erinevates valdkondades on väga erinevad viitamise vood. Näiteks neuroteadustes on viitamise üldine sagedus mitu korda kõr-

gem, kui psühholoogias. Kuid ka psühholoogia sees on silmatorkavad viitamise erinevused. Eksperimentaalpsühholoogia, mida lisaks mulle **Talis Bachmann**, **Endel Pöder**, **Iiris Tuvi** ja mõned teised teevad, pole leidnud teed edetabelisse. Ilmselt sama on mõnede teiste psühholoogia valdkondadega, kus viitamise intensiivsus on olude sunnil madalam.

Vaadates tabelit võib igaüks analüüsida, milline on kõige nähtavam sõnum, mida me Eestist oleme maailmale saatnud. Mis on aga sõnum neile, kes on ametis sellega, et doktoritöök vajalik artiklite arv täis saaks? Esimene reegel on üsna ilmne ja kõigile uurijatele hästi teada – tuleb kirjutada töö, mida julgeb saata kõrge mõjukusega ajakirjadele. Artikkel *Nature*'s või *Science*'is garanteerib peaaegu automaatselt kõrge viidatavuse. Peab olema vaid materjali, mida nendele ajakirjadele saata, ja ka natuke õnne, kuna mõlemad eelistavad poliitiliselt korrekseid, kuid seksikaid teemasid. Ka oma valdkonna tippajakirjas (*Journal of Personality and Social Psychology*) on kõige suurema viidatavusega psüh-

holoogia ajakiri) avaldamine annab tõenäoselt hea tulemuse. Teine töötav reegel on ühinemine mõjukate rahvusvaheliste konsortsiumitega. Geenide jahtijad panevad tihti andmeid kokku, et suurendada oma valimeid ja seletusjõudu. Sama teevad kultuuride võrdlusuuringud, kus andmeid kogutakse tihti 50 või enam riigist või territooriumilt. Omal maal küsimustiku läbiviimine pole väga keeruline, kuid see kindlustab kaasautorluse esimesel 2-3 artiklil. Minu arvutuste kohaselt on vähemalt 10 artiklit, mille andmed on kogutud suure rahvusvahelise seltskonna poolt. Kolmas reegel on muidugi „seksikas“ teema nii otseses, kui ka ülekantud tähenduses. Muidugi pole imestada, et artiklid pealkirjaga „Miks mees ei võiks olla nagu naine?“ või „Kas mehed on üldiselt tõrjuvad, kui naised?“ tõmbavad endale tähelepanu ja viiteid. Kuid suurt tähelepanu pälvivad ka näiteks tööd, kus pakutakse välja mõni uus mõõde, nagu sotsiaalsed aksioomid või lubavus, mis seletab kultuuride vahelisi erinevusi. Ja loomulikult lahknevuse negatiivsus ehk MMN, mida saab rakendada skisofreenia, vananemise ja kes teab veel mille uurimiseks.

Tabel 1. 2002-2012 vahemikus iga ilmumisaasta kolm kõige viidatavamat (seisuga 15.sept.2013) Eesti aadressiga artiklit. Viidete arv on kõige esimene number viite ees.

2002

- 162:** Kask, A., **Harro, J.**, von Horsten, S., Redrobe, J. P., Dumont, Y., & Quirion, R. (2002). The neurocircuitry and receptor subtypes mediating anxiolytic-like effects of neuropeptide Y. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 26(3), 259-283. doi: 10.1016/S0149-7634(01)00066-5
- 18:** **Harro, J.** (2002). Long-term partial 5-HT depletion: interference of anxiety and impulsivity? *Psychopharmacology*, 164(4), 433-434. doi: 10.1007/s00213-002-1265-1
- 18:** **Realo, A.**, **Koido, K.**, Ceulemans, E., & **Allik, J.** (2002). Three components of individualism. *European Journal of Personality*, 16(3), 163-184. doi: 10.1002/per.437

2003

- 38:** Schmitt, D. P., Alcalay, L., Allensworth, M., **Allik, J.**, Ault, L., Austers, I., ... **Laidra, K.** ... Zupaneie, A. (2003). Are men universally more dismissing than women? Gender differences in romantic attachment across 62 cultural regions. *Personal Relationships*, 10(3), 307-331. doi: 10.1111/1475-6811.00052
- 29:** **Häidkind, R.**, Eller, M., Harro, M., Kask, A., Rinken, A., Orelund, L., & **Harro, J.** (2003). Effects of partial locus coeruleus denervation and chronic mild stress on behaviour and monoamine neurochemistry in the rat. *European Neuropsychopharmacology*, 13(1), 19-28. doi: 10.1016/S0924-977X(02)00076-7
- 26:** **Realo, A.**, **Allik, J.**, **Nõlvak, A.**, **Valk, R.**, **Ruus, T.**, **Schmidt, M.**, & **Eilola, T.** (2003). Mind-reading ability: Beliefs and performance. *Journal of Research in Personality*, 37(5), 420-445. doi: 10.1016/S0092-6566(03)00021-7

2004

- 129:** **Allik, J.**, & McCrae, R. R. (2004). Toward a geography of personality traits - Patterns of profiles across. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(1), 13-28. doi: 10.1177/0022022103260382
- 95:** Bond, M. H., Leung, K., Au, A., Tong, K. K., de Carrasquel, S. R., Murakami, F., ... **Niit, T.**, ... **Niit, K.-K.** ... Lewis, J. R. (2004). Culture-level dimensions of social axioms and their correlates across 41 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(5), 548-570. doi: 10.1177/0022022104268388
- 65:** Schmitt, D. P., Diniz, G., Alcalay, L., Durkin, K., Allensworth, M., Echegaray, M., ... **Allik, J.** ... **Laidra, K.** ... Zupaneie, A. (2004). Patterns and universals of adult romantic attachment across 62 cultural regions - Are models of self and of other pancultural constructs? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(4), 367-402. doi: 10.1177/0022022104266105

2005

- 166:** Schmitt, D. P., & **Allik, J.** (2005). Simultaneous administration of the Rosenberg Self-Esteem Scale in 53 nations: Exploring the universal and culture-specific features of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(4), 623-642. doi: 10.1037/0022-3514.89.4.623
- 115:** Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Adam, N., Adamovova, L., Ahn, C., Ahn, H. N., **Allik, J.** ... **Realo, A.** ... McCrae, R. R. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*, 310(5745), 96-100. doi: 10.1126/science.1117199
- 41:** **Allik, J.** (2005). Personality dimensions across cultures. *Journal of Personality Disorders*, 19(3), 212-232. doi: 10.1521/pedi.2005.19.3.212

2006

- 48:** **Aavik, T.**, Abu-Hilal, M., Ahmad, F. Z., Ahmed, R. A., Alarco, B., Amponsah, B., ... Zhang, Y. C. (2006). A world of lies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(1), 60-74. doi: 10.1177/0022022105282295
- 28:** **Harro, J.** (2006). CCK and NPY as anti-anxiety treatment targets: promises, pitfalls, and strategies. *Amino Acids*, 31(3), 215-230. doi: 10.1007/s00726-006-0334-x
- 26:** **Konstabel, Kenn**, **Aavik, Toivo**, & **Allik, Jüri**. (2006). Social desirability and consensual validity of personality traits. *European Journal of Personality*, 20(7), 549-566. doi: 10.1002/per.593

2007

- 417:** **Näätänen, R.**, Paavilainen, P., Rinne, T., & Alho, K. (2007). The mismatch negativity (MMN) in basic research of central auditory processing: A review. *Clinical Neurophysiology*, 118(12), 2544-2590. doi: 10.1016/j.clinph.2007.04.026
- 134:** Schmitt, David P., **Allik, Jüri**, McCrae, Robert R., Benet-Martinez, Veronica, Alcalay, Lidia, Ault, Lara, ... **Laidra, Kaia** ... Zupaneic, Agata. (2007). The geographic distribution of big five personality traits - Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 173-212. doi: 10.1177/0022022106297299
- 63:** **Laidra, Kaia**, **Pullmann, Helle**, & **Allik, Jüri**. (2007). Personality and intelligence as predictors of academic achievement: A cross-sectional study from elementary to secondary school.

Personality and Individual Differences, 42(3), 441-451. doi: 10.1016/j.paid.2006.08.001

2008

- 132:** Schmitt, David P., **Realo, Anu**, Voracek, Martin, & **Allik, Jüri**. (2008). Why can't a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1), 168-182. doi: 10.1037/0022-3514.94.1.168
- 49:** Kuppens, Peter, **Realo, Anu**, & Diener, Ed. (2008). The role of positive and negative emotions in life satisfaction judgment across nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 66-75. doi: 10.1037/0022-3514.95.1.66
- 31:** Tikhonravov, Dmitry, Neuvonen, Tuomas, Pertovaara, Antti, Savioja, Kati, Ruusuvirta, Timo, **Näätänen, Risto**, & Carlson, Synnove. (2008). Effects of an NMDA-receptor antagonist MK-801 on an MMN-like response recorded in anesthetized rats. *Brain Research*, 1203, 97-102. doi: 10.1016/j.brainres.2008.02.006

2009

- 123:** Duncan, Connie C., Barry, Robert J., Connolly, John F., Fischer, Catherine, Michie, Patricia T., **Näätänen, Risto**, . . . Van Petten, Cyma. (2009). Event-related potentials in clinical research: Guidelines for eliciting, recording, and quantifying mismatch negativity, P300, and N400. *Clinical Neurophysiology*, 120(11), 1883-1908. doi: 10.1016/j.clinph.2009.07.045
- 52:** **Näätänen, Risto**, & Kahkonen, Seppo. (2009). Central auditory dysfunction in schizophrenia as revealed by the mismatch negativity (MMN) and its magnetic equivalent MMNm : a review. *International Journal of Neuropsychopharmacology*, 12(1), 125-135. doi: 10.1017/S1461145708009322
- 41:** Garcia-Garcia, Alvaro L., Elizalde, Natalia, **Matrov, Denis**, **Harro, Jaanus**, Wojcik, Sonja M., Venzala, Elisabet, . . . Tordera, Rosa M. (2009). Increased Vulnerability to Depressive-Like Behavior of Mice with Decreased Expression of VGLUT1. *Biological Psychiatry*, 66(3), 275-282. doi: 10.1016/j.biopsych.2009.02.027

2010

- 46:** Swami, Viren, Frederick, David A., **Aavik, Toivo**, Alcalay, Lidia, **Allik, Jüri**, Anderson, Donna, . . . Zivcic-Becirevic, Ivanka. (2010). The Attractive Female Body Weight and Female Body Dissatisfaction in 26 Countries Across 10 World Regions: Results of the International Body Project I. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(3), 309-325. doi: 10.1177/0146167209359702
- 25:** Kujala, Teija, & **Näätänen, Risto**. (2010). The adaptive brain: A neurophysiological perspective. *Progress in Neurobiology*, 91(1), 55-67. doi: 10.1016/j.pneurobio.2010.01.006
- 20:** **Näätänen, Risto**, Astikainen, Piia, Ruusuvirta, Timo, & Huotilainen, Minna. (2010). Automatic auditory intelligence: An expression of the sensory-cognitive core of cognitive processes. *Brain Research Reviews*, 64(1), 123-136. doi: 10.1016/j.brainresrev.2010.03.001

2011

- 64:** **Näätänen, Risto**, Kujala, Teija, & Winkler, Istvan. (2011). Auditory processing that leads to conscious perception: A unique window to central auditory processing opened by the mismatch negativity and related responses. *Psychophysiology*, 48(1), 4-22. doi: 10.1111/j.1469-8986.2010.01114.x
- 50:** Gelfand, Michele J., Raver, Jana L., Nishii, Lisa, Leslie, Lisa M., Lun, Janetta, Lim, Beng Chong, . . . **Realo, Anu** . . . Yamaguchi, Susumu. (2011). Differences Between Tight and Loose Cultures: A 33-Nation Study. *Science*, 332(6033), 1100-1104. doi: 10.1126/science.1197754
- 11:** **Näätänen, Risto**, Kujala, Teija, **Kreegipuu, Kairi**, Carlson, Synnove, Escera, Carles, Baldeweg, Torsten, & Ponton, Curtis. (2011). The mismatch negativity: an index of cognitive decline in neuropsychiatric and neurological diseases and in ageing. *Brain*, 134, 3432-3450. doi: 10.1093/brain/awr064

2012

- 24:** Näätänen, R., Kujala, T., Escera, C., Baldeweg, T., **Kreegipuu, K.**, Carlson, S., & Ponton, C. (2012). The mismatch negativity (MMN) - A unique window to disturbed central auditory processing in ageing and different clinical conditions. *Clinical Neurophysiology*, 123(3), 424-458. doi: 10.1016/j.clinph.2011.09.020
- 20:** de Moor, M. H. M., Costa, P. T., Terracciano, A., Krueger, R. F., de Geus, E. J. C., Toshiko, T., ... **Realo, Anu, Allik, Jüri** ... Boomsma, D. I. (2012). Meta-analysis of genome-wide association studies for personality. *Molecular Psychiatry*, 17(3), 337-349. doi: 10.1038/mp.2010.128
- 4:** Michels, Nathalie, Sioen, Isabelle, Huybrechts, Inge, Bammann, Karin, Vanaelst, Barbara, De Vriendt, Tineke, ... **Konstabel, K.**, ... De Henauw, Stefaan. (2012). Negative life events, emotions and psychological difficulties as determinants of salivary cortisol in Belgian primary school children. *Psychoneuroendocrinology*, 37(9), 1506-1515. doi: 10.1016/j.psyneuen.2012.02.004

Võrdluseks oleks huvitav vaadata, mida olulist on teinud kolm suurt eesti juurtega psühholoogi välismaal: **Endel Tulving, Jaak Panksepp** ja **Jaan Valsiner** (Tabel 2). Seda enam, et 5. juunil 2013 sai Jaak Panksepp 70 aastaseks. Tuleb tunnistada, et selle suure kolmiku käes on mit-

med mõjukuse rekordid viimase 11 aasta jooksul. **Endel Tulvingu** (2002) artikkel *Annual Review of Psychology* on saanud 855 viidet, mis asetab ta ühendatud mõjukuse pingerea tippu. **Jaak Panksepp** oli põhiautor 2006. aasta

artiklis ajakirjas *Neuroimage*, mis püüdis välja selgitada ajus piirkondi, mis on seotud enesekohase informatsiooni töötlemisega. Seda artiklit on tänaseks viidatud juba 522 korral, mis on kindel tõendus sellest, et tegemist on juba tõelise klassikuga.

Tabel 2. 2002-2012 vahemikus iga ilmunisaasta kolm kõige viidatavamat (sisuga 15.sept.2013) artiklit, mis on kirjutatud kolme suure eesti juurtega psühholoogi poolt välismaal. Viidete arv on kõige esimene number viite ees.

2002

- 855:** Tulving, E. (2002). Episodic memory: From mind to brain. *Annual Review of Psychology*, 53, 1-25. doi: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135114
- 171:** Knutson, B., Burgdorf, J., & **Panksepp, J.** (2002). Ultrasonic Vocalizations as indices of affective states in rats. *Psychological Bulletin*, 128(6), 961-977. doi: 10.1037//0033-2909.128.6.961
- 99:** **Panksepp, J.**, & Bernatzky, G. (2002). Emotional sounds and the brain: the neuro-affective foundations of musical appreciation. *Behavioural Processes*, 60(2), 133-155. doi: 10.1016/S0376-6357(02)00080-3

2003

- 145:** Habib, R., Nyberg, L., & **Tulving, E.** (2003). Hemispheric asymmetries of memory: the HERA model revisited. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(6), 241-245. doi: 10.1016/S1364-6613(03)00110-4
- 124:** Duzel, E., Habib, R., Rotte, M., Guderian, S., **Tulving, E.**, & Heinze, H. J. (2003). Human hippocampal and parahippocampal activity during visual associative recognition memory for spatial and nonspatial stimulus configurations. *Journal of Neuroscience*, 23(28), 9439-9444.
- 111:** **Panksepp, J.**, & Burgdorf, J. (2003). "Laughing" rats and the evolutionary antecedents of human joy? *Physiology & Behavior*, 79(3), 533-547. doi: 10.1016/S0031-9384(03)00159-8

2004

- 22:** **Panksepp, J.**, Burgdorf, J., Beinfeld, M. C., Kroes, R. A., & Moskal, J. R. (2004). Regional brain cholecystokinin changes as a function of friendly and aggressive social interactions in rats. *Brain Research*, 1025(1-2), 75-84. doi: 10.1016/j.brainres.2004.07.076
- 20:** **Panksepp, J.**, Nocjar, C., Burgdorf, J., Panksepp, J. B., & Huber, R. (2004). The role of emotional

systems in addiction: A neuroethological perspective. In R. A. Bevins & M. T. Bardo (Eds.), *Motivational Factors in the Etiology of Drug Abuse* (Vol. 50, pp. 85-126). Bowling Green State Univ, Bowling Green, OH 43403 USA.

- 16:** Valsiner, J. (2004). Three years later: Culture in psychology - Between social positioning and producing new knowledge. *Culture & Psychology*, 10(1), 5-27. doi: 10.1177/1354067X04040925

2005

- 187:** Burgdorf, J., Panksepp, J., Brudzynski, S. M., Kroes, R., & Moskal, J. R. (2005). Breeding for 50-kHz positive affective vocalization in rats. *Behavior Genetics*, 35(1), 67-72. doi: 10.1007/s10519-004-0856-5
- 178:** Panksepp, J. (2005). Affective consciousness: Core emotional feelings in animals and humans. *Consciousness and Cognition*, 14(1), 30-80. doi: 10.1016/j.concog.2004.10.004
- 105:** Rosenbaum, R. S., Kohler, S., Schacter, D. L., Moscovitch, M., Westmacott, R., Black, S. E., . . . Tulving, E. (2005). The case of KC: Contributions of a memory-impaired person to memory theory. *Neuropsychologia*, 43(7), 989-1021. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2004.10.007

2006

- 522:** Northoff, Georg, Heinzel, Alexander, de Greck, Moritz, Bennpohl, Felix, Dobrowolny, Henrik, & Panksepp, Jaak. (2006). Self-referential processing in our brain - A meta-analysis of imaging studies on the self. *Neuroimage*, 31(1), 440-457. doi: 10.1016/j.neuroimage.2005.12.002
- 187:** Burgdorf, J., & Panksepp, J. (2006). The neurobiology of positive emotions. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30(2), 173-187. doi: 10.1016/j.neubiorev.2005.06.001
- 61:** Panksepp, J. (2006). Emotional endophenotypes in evolutionary psychiatry. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, 30(5), 774-784. doi: 10.1016/j.pnpbp.2006.01.004

2007

- 96:** Burgdorf, Jeffrey, Wood, Paul L., Kroes, Roger A., Moskal, Joseph R., & Panksepp, Jaak. (2007). Neurobiology of 50-kHz ultrasonic vocalizations in rats: Electrode mapping, lesion, and pharmacology studies. *Behavioural Brain Research*, 182(2), 274-283. doi: 10.1016/j.bbr.2007.03.010
- 52:** Panksepp, Jaak. (2007). Neuroevolutionary sources of laughter and social joy: Modeling primal human laughter in laboratory rats. *Behavioural Brain Research*, 182(2), 231-244. doi: 10.1016/j.bbr.2007.02.015
- 100:** Alcaro, Antonio, Huber, Robert, & Panksepp, Jaak. (2007). Behavioral functions of the mesolimbic dopaminergic system: An affective neuroethological perspective. *Brain Research Reviews*, 56(2), 283-321. doi: 10.1016/j.brainresrev.2007.07.014

2008

- 137:** Krueger, James M., Rector, David M., Roy, Sandip, Van Dongen, Hans P. A., Belenky, Gregory, & Panksepp, Jaak. (2008). Sleep as a fundamental property of neuronal assemblies. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(12), 910-919. doi: 10.1038/nrn2521
- 60:** Burgdorf, Jeffrey, Kroes, Roger A., Moskal, Joseph R., Pfaus, James G., Brudzynski, Stefan M., & Panksepp, Jaak. (2008). Ultrasonic Vocalizations of Rats (*Rattus norvegicus*) During Mating, Play, and Aggression: Behavioral Concomitants, Relationship to Reward, and Self-Administration of Playback. *Journal of Comparative Psychology*, 122(4), 357-367. doi: 10.1037/a0012889
- 41:** Northoff, Georg, & Panksepp, Jaak. (2008). The trans-species concept of self and the subcortical-cortical midline system. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(7), 259-264. doi: 10.1016/j.tics.2008.04.007

2009

- 69:** Bohland, Jason W., Wu, Caizhi, Barbas, Helen, Bokil, Hemant, Bota, Mihail, Breiter, Hans C., ... **Panksepp, J.** ... Mitra, Partha P. (2009). A Proposal for a Coordinated Effort for the Determination of Brainwide Neuroanatomical Connectivity in Model Organisms at a Mesoscopic Scale. *Plos Computational Biology*, 5(3). doi: 10.1371/journal.pcbi.1000334
- 29:** Northoff, Georg, Schneider, Felix, Rotte, Michael, Matthiae, Christian, Tempelmann, Claus, Wiebking, Christina, ... **Panksepp, Jaak.** (2009). Differential Parametric Modulation of Self-Relatedness and Emotions in Different Brain Regions. *Human Brain Mapping*, 30(2), 369-382. doi: 10.1002/hbm.20510
- 23:** **Valsiner, Jaan.** (2009). Integrating Psychology within the Globalizing World: A Requiem to the Post-Modernist Experiment with Wissenschaft. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 43(1), 1-21. doi: 10.1007/s12124-009-9087-x

2010

- 14:** Nyberg, Lars, Kim, Alice S. N., Habib, Reza, Levine, Brian, & **Tulving, Endel.** (2010). Consciousness of subjective time in the brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(51), 22356-22359. doi: 10.1073/pnas.1016823108
- 26:** Mu, Ping, Moyer, Jason T., Ishikawa, Masago, Zhang, Yonghong, **Panksepp, Jaak**, Sorg, Barbara A., ... Dong, Yan. (2010). Exposure to Cocaine Dynamically Regulates the Intrinsic Membrane Excitability of Nucleus Accumbens Neurons. *Journal of Neuroscience*, 30(10), 3689-3699. doi: 10.1523/JNEUROSCI.4063-09.2010
- 41:** Alcaro, Antonio, **Panksepp, Jaak**, Witczak, Jan, Hayes, Dave J., & Northoff, Georg. (2010). Is subcortical-cortical midline activity in depression mediated by glutamate and GABA? A cross-species translational approach. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 34(4), 592-605. doi: 10.1016/j.neubiorev.2009.11.023

2011

- 21:** Northoff, Georg, Wiebking, Christine, Feinberg, Todd, & **Panksepp, Jaak.** (2011). The 'resting-state hypothesis' of major depressive disorder-A translational subcortical-cortical framework for a system disorder. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 35(9), 1929-1945. doi: 10.1016/j.neubiorev.2010.12.007
- 16:** **Panksepp, Jaak**, & Watt, Douglas. (2011). Why Does Depression Hurt? Ancestral Primary-Process Separation-Distress (PANIC/GRIEF) and Diminished Brain Reward (SEEKING) Processes in the Genesis of Depressive Affect. *Psychiatry-Interpersonal and Biological Processes*, 74(1), 5-13.
- 16:** Burgdorf, Jeffrey, **Panksepp, Jaak**, & Moskal, Joseph R. (2011). Frequency-modulated 50 kHz ultrasonic vocalizations: a tool for uncovering the molecular substrates of positive affect. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 35(9), 1831-1836. doi: 10.1016/j.neubiorev.2010.11.011

2012

- 47:** Bos, Peter A., **Panksepp, Jaak**, Bluthé, Rose-Marie, & van Honk, Jack. (2012). Acute effects of steroid hormones and neuropeptides on human social-emotional behavior: A review of single administration studies. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 33(1), 17-35. doi: 10.1016/j.yfrne.2011.01.002
- 7:** **Valsiner, J.** (2012). *Guided Science: History of Psychology in the Mirror of Its Making*. Piscataway, N.J.: Transaction Publishers.
- 4:** Terburg, D., Morgan, B. E., Montoya, E. R., Hooge, I. T., Thornton, H. B., Hariri, A. R., ... **Panksepp, J.** ... van Honk, J. (2012). Hypervigilance for fear after basolateral amygdala damage in humans. *Translational Psychiatry*, 2. doi: 10.1038/tp.2012.46

EGOISTIDE JA INDIVIDUALISTIDE SAATUSEST (EDETABELIS)

Talis Bachmann

*TÜ õigusteaduskonna professor
TÜ psühholoogia instituudi õppeülesannete täitja*

Võlusõnad *impact*, mõjutegur, viitamissagedus, „parimad teadlased“ jmt häirivad jätkuvalt (psühholoogia) teadlaste meelerahu ja kipuvad isegi kõigutama meelekindlust. (Seda viimast Costa, McCrae ja Jüri muidugi ellu viia ei lase, aga meelerahu osas ma olen muirelik; ehk Maie aitab.) Ka psühholoogiainstituudi kodulehel Teaduse lahtris Publikatsioonide all on suur tabel, kus psühholoogid järjestatud viitamisstatistika alusel. Minu ammune hea kolleeg ja semu Endel Pöder on aga olnud üha pahasem, kuna tema – ja mitmete teiste arvates ei kajasta kasutuselolev viitamisstatistika süsteem tegelikkust, sest viite saab kirja nii „üksiku hundina“, st ainuauthorsuses avaldatud artikli eest kui ka koos näiteks 33 kolleegiga avaldatud töö eest. Ebaproportsionaalselt on kallutatud edetabelid suurtes kollektiivides publitseerivate teadlaste kasuks, sest panned ja osalus väheneb proportsionaalselt või vähemalt monotoonselt autorite hulgaga. (Vt Endel Pöder, 2010, Let's correct that small mistake.

Journal of the American Society for Information Science & Technology, 61(12), 2593-2594.

Link: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.21438/abstract>.)

Lisandub veel kallutus eneseviidete suurema hulga ja heade viitavate kolleegide suurenemise hulga tõttu. Endel on pakkunud, et tuleks kasutusele võtta kaalutud vm normaliseeritud viita-

misstatistikud. Kas asi on nii hull või ennustavad siiski ka traditsioonilised viitamistabelid üksikute teadlaste panust adekvaatselt?

Väikese harjutusena tegin 8. oktoobril 2013 alljärgnevalt kirjeldatud analüüsi. Võtsin eelmainitud edetabelist 15 esimest eestlasest psühholoogi ning tegin *Google Scholar*i abil analüüsi valikuliselt vaid nende artiklite viidete põhjal, kus see teadlane oli kas ainuautor (á la *bel canto* solist) või siis kahasse mõne teise kolleegiga avaldatud artikli kaasautor. Alltoodud tabelis 1 on esitatud mõlema analüüsi tulemused ning ka nende kahe statistiku summa, mille alusel psühholoogid järjestatud said. (Olgem ausad, päris üksinda kirjutatud artikleid eelistades ja ainult neid kasutades langetaksime teise äärmusse – alla võivad saada hinnatud need, kelle enamik artikleid on küll paljude kaasautoritega, kuid vaatamata sellele on nende isikute panus ebaproportsionaalselt suur. Seda kas siis käsikirja lõviosa, ideestiku kondikava või reaalselt läbi viidud uurimistöö sisu ja mahu mõttes.) Toodud tabelis on nime- tulba järel esimeses tulbas ka kodulehe edetabeli järjestus.

Mida me näeme?

Endeli meelehärmiks tuleb välja, et traditsiooniline edetabel ja minu koostatud „solistide“ edetabel on üsna sarnased. Ilmselt on liiga tehtud kõige rohkem Jaanus Harrole, kelle kollektiivartiklite puhul on tema panus faktiliselt väga suur. Samas on tore näha, et selgesti on teinud üleshüppe Endel, kes on nüüd 13. kohal. Tema ülerahvastus-

efekti-aaria kõlab uhkelt. Teisalt võttes aga on see kokkulangevus väga üldine ja mitmed suured üles- ja alla-hüpped tabelite vahel ning see, et on ilmunud ka uusi nimesid 15 hulka, 15-le lisaks ja on väljalangejaid 15 hulgast osutavad Endeli poolt välja toodud probleemi reaalsusele siin nüüd omal moel. (Kui jätta analüüsist välja Eesti-sisesed viited, siis põhimõtteliselt midagi eriti ei muutu.)

Mõistagi on tehtud analüüs mängulisevõitu, kaugel teaduslikust täpsusest ja vaba ka vastavast ambitsioonist. Meelevaldsust on rohkesti – miks näiteks vaid kuni paarisautorluseni, aga mitte kolmikautorluseni vmt; miks näiteks mitte kaaluda nende aastate pöördarvuga, mil on ringeldud publitseerimisdraamas, seega vähendades kiuslikust noorte suhtes; miks mitte arvestada erinevate uurimissuundade ja nendes kasutatavate meetodite „rahvarohkust“, jne? Ühtlasi ka vabandan, kui keegi leiab ennast minu pealiskaudsuse ja põlveotsakiiruse tõttu välja jäetud olevat või ebatäpselt paigutatuna.

Endel võiks nüüd ehk arvutuslikult selgeks teha, millisel tasemel PI (psühholoogia instituudi) lähtetabel siintoodut ennustab.

Tabel 1. Eestlastest psühholoogide viitamissagedused, arvestatuna üksikautorluses ja paarisautorluses avaldatud artiklitele antud viidete põhjal Google Scholar andmebaasi kasutades. (Väliseestlased on siin praegu välja jäänud. Kui ei oleks, siis ei saaks keegi Endel Tulvingu, Jaak Panksepa ja Jaan Valsineri vastu.) PI - Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.

Nimi	Koht PI kodu- lehe edetabelis	Viiteid ainuautorluses pub- likatsioonidele	Viiteid kahe autoriga publi- katsioonidele	Kokku
1. Jüri Allik	1.	177	1770	1947
2. Talis Bachmann	4.	710	309	1019
3. Peeter Tulviste	5.	404	391	795
4. Anu Realo	3.	61	671	732
5. Jaanus Harro	2.	164	467	631
6. Aaro Toomela	13.	457	14	471
7. Eve Kikas	11.	236	190	426
8. Lennart Raudsepp	14.	70	324	394
9. Ruth Alas	8.	167	105	272
10. Maaja Vadi	9.	96	139	235
11. Tiia Tulviste	15.	77	142	219
12. Mati Heidmets	-	126	85	211
13. Endel Põder	25.	132	72	204
14. Helle Pullmann	12.	2	144	146
15. Kairi Kreegipuu	24.	-	87	87
16. Aleksander Pulver	19.	7	64	71
17. Toomas Niit	6.	20	43	63

TEGEMISTEST TALLINNA ÜLIKOOLI PSÜHHOLOOGIA INSTITUUDIS

Eve Kikas

TLÜ psühholoogia instituudis uuritakse erinevaid teemasid, oma erialast lähtudes kirjutan vaid neist töödest, mis seotud laste arengu ja kooliga. Ning seda ei ole vähe – tänase seisuga on käimas viis laiemat projekti (juhtideks Aaro Toomela või Eve Kikas). Kahte neist toetab Euroopa sotsiaalfondi programm EDUKO, kahte HTM ja uusimana läks eelmisel aastal käima IUT „Indiviidi akadeemiline ja isiksuslik areng formaalharidussüsteemis“ (2013-2018),

mille raames plaanime senised uuringud kokku võtta.

Oma uuringutes toetume sotsiaal-kultuurilisele teooriale, mis rõhutab indiviidi arengut kultuurikontekstis. Seega – huvitades laste arengust ja õppimisest, oleme uurinud nii lapsekeskseid tegureid (võimed, motivatsioon, isiksuse omadused jne) kui kahe olulise lähikeskkonnaga – koduga ja kooliga – seotud tegureid (kasvatus- ja õpetustegevused, vanemate ja õpetajate uskumused, klassikaaslased). Arvestades, et mõjud ei ole ühepool-

sed (nt õpetaja tegevustelt laste arengule), vaid vastastikused, oleme viinud läbi longituudseid uuringuid (st testinud kõiki näitajaid mitmeid kordi). Praeguseks oleme erinevate projektide raames kogunud andmeid alates lasteaiast kuni põhikooli lõpuni. Oleme panustanud ka sellesse, et kaasata uurimustesse võimalikult erinevaid koole – nii väikseid maakoole, linnakoole, nõ eliitkoole (kuhu võetakse lapsi vastu katsetega), alternatiivkoole, erivajadustega laste koole ja klasse. Lisaks on meil olnud võimalus võrdlevalt analüüsida

Eesti ja Soome koolilaste arengut, kuna sarnaseid uuringuid viiakse läbi ka Jyväskylä Ülikoolis (Jari-Erik Nurmi juhtimisel).

Oleme teadlikud, et arengu uurimine ei ole lihtne ja oodata selgeid seoseid ja ühe-seid mõjusid kõigi laste ja klasside puhul oleks alusetu. Näitajaid, mis last mõjutavad, on lihtsalt nii palju, ning kui arvestada veel nendevaheliste interaktsioonidega ja vastasmõjudega ... kasvab uuritav valdkond üsna varsti üle pea. Ka nõrgad seosed võivad olla küll teoreetiliselt huvipakkuvad, kuid praktilises koolielus on nendega raske midagi peale hakata. Seetõttu oleme kasutanud küll variaablikeskseid meetodeid (nt mitmetasandilist mudeldamist, arvestades indiviidi- ja klassitaset), kuid uurinud ka võimalikke interaktsioone. Lisaks oleme kasutanud indiviidikeskseid meetodeid (konfiguraalne sagedusanalüüs, latentsete profiilide analüüs), mis on võimaldanud näidata erinevate näitajatega laste gruppide erinevat arengut. Üks läbivaid tulemusi, mis nende meetodite tulemuste võrdlemisel ilmneb, on see, et mitte ühelgi (!) juhul ei ole grupitase analüüsides leitu piisavalt usaldusväärne. Ükskõik, millist olulist sõltumatut muutujat ka vaadata, olgu see siis vaimne võimekus, mõni isiksuse või väärtushinnangute näitaja, kognitiivse testi tulemus või keskonnategur, alati selgub põhjali-

kumal analüüsil, et need "olulised" seosed kehtivad vaid uuritavate allrühmal, kellel on lisaks mitmeid erilisi omadusi. Reeglina leiame ka allrühmi, kelle puhul grupitasemel seos ei kehti või on üldisele grupitendentsile vastupidine. Nii näiteks oleme leidnud, et õpilastele frustreerivad õpetajate kasvatustüübid seostuvad kooliga rahulolematuse ja madalama enesehinnanguga, kuid seda vaid juhul, kui õpilase vaimne võimekus on suhteliselt tagasihoidlik; võimekamad õpilased ei lase ennast halval õpetajal segada. Teiselt poolt aga väiksema võimekusega õpilased võivad olla kooli ja ka iseendaga rahul, kui õpetaja nende arengut adekvaatselt toetab.

Tulemusi oleme publitseerinud rahvusvahelistes ajakirjades, lisaks oleme välja andnud kaks kogumikku:

„*Systematic Person-Oriented Study of Child Development in Early Primary School* (2010, toimetaja Toomela, kirjastus Peter Lang) ja „*Children Studying in a Wrong Language: Russian Speaking Children in Estonian School. Twenty Years After the Collapse of the Soviet Union*“ (2012, toimetajad Toomela ja Kikas, kirjastus Peter Lang), kus kasutatakse eelkõige indiviidikeskseid analüüsimeetodeid.

Ühe praktilise küsimusena oleme olnud huvitatud sel-

lest, kuivõrd akadeemiliste oskuste õpetamine lasteaias aitab kaasa hilisemale toimetulekule koolis. Selleks võrdleme lugemisoskuse arengut sugulaskeeltega naaberriikides – Eestis ja Soomes. Kui Eesti koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava sätestab lasteaija lõpetaja akadeemilised oskused, nende hulgas tähtede tundmise ja lihtsamate sõnade lugemise oskuse, siis Soome õppekava kirjeldab eelkõige sotsiaalsete oskuste ja motivatsiooni arendamise olulisust ning akadeemilist sfääri ei tähtsusta. Praeguseks on Piret Soodla ja Eve Kikas TLÜst koos Jari-Erik Nurmi ja Marja-Kristiina Lerkkaneniga Jyväskylä Ülikoolist ja Pekka Niemiga Turu Ülikoolist analüüsinud võrdlevalt Eesti ja Soome esimeste klasside õpilaste lugemis- oskuse arengut. Oli ootuspärane, et Eesti kooliastujad edestasid Soome lapsi nii tähtede kirjutamises kui sõnade lugemises (mitte aga tähtede äratundmises ja fonoloogilises teadlikkuses). Üllatuslikult selgus aga, et esimese klassi lõpus olid Soome laste oskused lugemistehnikas samal tasemel kui Eesti lastel – seega kaotasid Eesti lapsed lasteaias saavutatud eelised. Teksti mõistmises olid mõlemad grupid samal tasemel. Seega tekitab see tulemus uusi küsimusi nagu – kas varane akadeemiline surve on vajalik, mis toimub eesti kooli esimeste klasside lugemistundides jne. See on juba järgnevate uuringute fookuses.

UUED LIIKMED**Pille-Riin Kaare**

Pille-Riin Kaaret märkasin, kui WAIS—rühmake esimest korda kogunes ja nõutult endi kokku kantud andmevirnu silmitses. Pille-Riin oli see, kes püsti krapsas ja sorteerimisega algust tegi, süsteem peas valmis ja käed kiirelt käimas. Selline ta ongi, igas asjas. /.../ Suurepärase organisaatorina on ta leidnud fonde ja ehitanud tühjalt kohalt üles abisüsteemi õnnetutele mänguritele. /.../ Hasartmängurluse keskuse juhatamise ja seal ise töötamise kõrval jätkab Pille– Riin uurimusi. Tänu tema suunavale käele sai isegi küsitlusfirma ankeet adekvaatseks mängurluse uurimuseks SOGS metoodikaga ning tulemuste süstematiseerimisel ja mõtestamisel sai Pille-Riini range ja ammendamatu visadus võitu Emori tavapärasest lõdvast kõnepruugist: numbritest ei loetud sedapuhku välja seda mida taheti, vaid seda, mis on. /.../ Vähetähtis pole seegi, et Pille-Riin on “inimene, kelle seltsi otsitakse, tema väga paljude kvaliteetide pärast”.

Maie Kreegipuu

Lisaks vahetule tööle erinevate psüühika– ja käitumishäirete patsientidega on Pille-Riin teinud mitmeid erialaseid ettekandeid nii kliinilistele psühholoogidele, õpetajatele kui ka laiematele huvigruppidele, edendades nii kaasaegsete ja tõenduspõhiste psühholoogiategadmiste levikut.

Peeter Pruul

Kaia Kastepõld-Tõrs

Kaia on mitmekülgne ja hinnatud spetsialist väga erinevates valdkondades. Tema tööalane mitmekesisus on muljetavaldav. See on kriisitöö, seksuaaltervis, töö laste, täiskasvanute, paaridega, lisaks õppetöö ülikoolis. /.../ Kaia on vastutulelik, sõbralik ja empaatiline.

Elen Kihl

Ta rabab mind oma võimekusega igale poole jõuda ja erinevate hädaliste sihtrühmade jaoks olemas olla—olgu need siis eri tüüpi patsiendid, üliõpilased või uurimistöö jaoks eetikakomitee luba taotlevad teadlased. Võiks ju arvata, et kellele on antud (võimekust, empaatiat, energiataset, julgust), need jõuavadki ja peavadki jõudma. Aga nii lihtne see pole, just pingutus ja visa töö, oma aja teadlik jagamine pere ja laste kõrvalt panevad eelnimetatud omadused ilmnema, nii et me ka tulemusi näeme.

Marika Paaver

Margus Laurik

Lisaks igapäevasele tööle kliinilise psühholoogina, on tema erihuviks post-traumaatiline stressihäire. Tal on suured kogemused sotsiaalfoobia grupipsühhoteraapiameetodite ning madalama intensiivsusega kognitiivkäitumisteraapia arendamisel ja rakendamisel. Margus Laurik on igati väärikas täiendama EPL-i ridu.

Katri-Evelin Kalas

Lisaks igapäevasele psühhodiagnostikale ja terapeudi tööle on Margus läbi viinud ka seksuaaltervise alaseid koolitusi. Ta on alati koostöövalmis ja suurepärase kolleeg.

Margit Tamm

Kai Rohulaid

Kai näol on tegemist suurepärase kolleegi, tunnustatud spetsialisti ja kindlasti neuropsühholoogia alal ühe arvamusiidriga Eestis. Kai on igati väärikas täiendama EPL-i ridu.

Katri-Evelin Kalas

Kail on kogemusi erinevas vanuses ja erinevate psüühika- ja käitumishäiretega patsientidega. Ta on alati koostöövalmis ja väga meeldiv kolleeg. Tema erialane ettevalmistus lubab integreerida neuropsühholoogia alaseid teadmisi psühhoterapiasse. Kai on andnud oma panuse selleks, et tõenduspõhine psühhoterapia oleks kättesaadav ka vene rahvusest patsientidele.

Margit Tamm

EPSÜ UUDISED

Taavi Kivisik

EPSÜ Pea

EPSÜ ehk Eesti Psühholoogiaüliõpilaste Ühendus toimetab rõõmu ja järjekindlusega. Annan põgusa ülevaate meie seiklustest möödunud aasta jooksul siin ja seal pool piiri. Lisaks avan lugejaile EPSÜ tulevase aasta plaanid ja kirjutan, kuidas ligi paarkümment EPLi liiget EPSÜt innustanud on.

Kui 2011 oktoobrikuises EPLLis rääkisid Mihkel Joasoo ja Katrin Linask, et EPSÜ tegi Eestist põhjamaa, siis 2012 sügisel usaldati meile lausa Põhjamaade psühholoogiaüliõpilaste (NPS) kohtumise korraldamine. Rohke osalus nii Eestist kui välismaalt ja positiivne tagasiside üritusele kinnitavad, et üritus oli edukas. Eesti psühholoogia üliõpilased on olnud aktiivsed ka välismaal. Kevadel järgnenud Türgis toimunud EF-PSA kongressist pidi osa soovijaid kahjuks lausa ilma jääma, kuna riigist võis osa võtta maksimaalselt 10 inimest. Suure aktiivsuse eest saime EF-PSA-lt eraldi kiitagi. Tulevane kongress viib EPSÜ Rumeeni-asse.

EPSÜ hoiab Eestit Euroopas nähtaval. Tiheda konkurentsiga EFPSA suvekooligi pääses sel aastal Eestit esindama Liis Lemsalu, kellel on nüüd privileeg aasta Cambridge'i ülikooli doktorant Theodore D. Cosco käe all uurida, mida erinevates riikides edukaks vananemiseks peetakse. Teisegi tiheda sõela läbis Katrin Linask, kes EF-PSA Training the Trainers programmist osa võtma pääses. Novembris võtavad meie liikmed arvuka delegatsiooniga osa Taanis toimuvast NPS konverentsist ja Amsterdamis toimuvast esimesest EF-PSA konverentsist.

Samuti hoolitseme kohaliku kultuuri eest. Sidusaks omavaheliseks suhtlemiseks oleme Eesti psühholoogiaturundengeid kokku kutsunud Kevadkooli ja äsja toimunud üle-eestilisele ristimisüritusele EPSÜ-REPSÜ-le. Novembris tähistame EPSÜ 21. sünnipäeva. Järgmisel juunil võtame rahvusvahelise aju aasta raames Kevadkoolis ette senigi palju tähelepanu saanud aju, aga läheneme talle uudsete nurkade alt. Üritustesarja Elust Enesest raames plaanime külastada vanglat ja psüh-

hiaatriahaiglat nägemaks psühholoogia rakendamist elus eneses.

Jätkame teiste erialadega kokkupuutepunktide avastamist üritustesarja Sillad raames. Lisaks on käivitumas Tartus end sisse töötanud Psühhoneljapäeva Tallinna vaste. Psühhoneljapäev on üritustesari, kus tudengid vestlevad iganädalaselt intiimses õhkkonnas peamiselt kohalike EPL-i liikmetega. Inspiratsiooni on saadud õppimiseks, karjääri planeerimiseks, teadlaseks sirgumiseks ja muuks. Põnev on olnud, aga tulevik on põnevam veel.

EPSÜ juhatus 2013/2014 õppeaastal:

Taavi Kivisik (TÜ)
Pea ehk president

Maigi Proosa (TLÜ)
Abipea ehk asepresident

Mari Naudi (TÜ)
Teopea ehk programmijuht

Madis Vasser (TÜ)
Nõupea ehk nõunik

Mari Ader (TLÜ)
Sulepea ehk infojuht

Kadri Raag (TÜ)
Rahapea ehk laekur

Agne Põlder (TÜ)
Europea ehk välisesindaja

KAITSTUD DOKTORITÖÖD

Kuidas me käsitame pimedaid inimesi: keha ja selle ajalugu nende dialoogilistes suhetes

Kirill Maslov

7. detsembril 2012 a. kaitses Tallinna Ülikoolis, auditooriumis M-213, Kirill Maslov oma doktoritööd teemal *“Seeing the blindness: body and history in dialogical relation”* (*“Kuidas me käsitame pimedaid inimesi: keha ja selle ajalugu nende dialoogilistes suhetes”*) filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks psühholoogia alal.

Juhendaja: prof. Jaan Valsiner (Clark University, USA).

Oponendid: prof. Tania Zittoun, (the University of Neuchatel, Switzerland) ja prof. Hroar Klempe, (Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norway).

Maailm ja ühiskond milles me elame, ei ole oma olemustes homogeenised. Grupid, kogukonnad, vähemused ning ka individid loovad selle keskkonna sellise tervikuna milles erinevused on pidevalt vaatlusobjektiks. Kui küsime lihtinimeste käest, kes nende arvates on „puuetega inimesed“, siis võime saada väga erinevaid vastuseid, mis on kõik õiged. Me võime kuulda, et keegi on „vigane“, või „invalid“ või „nägemisvõimetu“, või lihtsalt „võimetu“. Suur osa neist definitsioonidest (kuigi mitte kõik) on need, mis on leiutatud või kasutusele võetud ühiskonna enamuse poolt. See on õige nii nägemisvõimetu inimese kohta, kui ka selle kohta, keda kirjeldatakse kui „vaimselt mahajäetud“. Lihtinimese tasemel—olla pime—tähendab, et tegemist on nägemisvõimetusega, mida inimene endale ette kujutab kõige lihtsamal viisil—sulgedes oma silmi. Sellest lähtuvad levinud arusaamad pimedate kohta, et nad „kõnnivad pimeduses“ ning „näevad“ sedasama mida näeb tavaline inimene, kui ta oma silmad suleb. Selline arusaam ei ole tegelikult õige—pime inimene ei näe, sest ta ei saa füsioloogiliselt tajuda stiimuleid samal moel mis nägija. See tähendab ka seda, et isegi eelnevalt mainitud „pimedus (tumedus)“ jääb tema taju vallast välja. Kui me vaatleme inimest, kes on sünnist alates pime, siis on meie vaade pimedate elule veelgi huvitavam. Kõik põhineb meie (kui nägemisvõimelise enamuse) hinnangule, kus meil on kasutusel võrdlus—me võrdleme neid, kes on võimelised nägema, nendega, kellel nägemisvõime puudub. Kui aga on tegemist sünnist saati pimedaga inimesega, siis temal selline võimalus puudub — ta ei tea kuidas nägeva inimese maailm välja näeb. Tema jaoks on tema elu pimeduse maailmas tavaline ja normaalne, mitte aga see, mida me oma tavakeeles harilikult kirjeldame kui „vigast“ või „normist kõrvale kalduvat“.

Hoiakud erivajadustega inimeste kohta võivad olla jagatud viieks grupiks (Marini, 2012, p. 37). Esimesed on need, mis käsitlevad erivajadustega inimesi kui „igavesi lapsi — antud arusaam on väga levinud meditsiinisfääris, kus arstid „kohtlevad oma erivajadustega patsiente kui lapsi“ (p. 37). Teine hoiakute rühm lähtub arusaamisest, et erivajadustega inimesed on esialgu „ohvrid“ ja on väärt saada pidevat kaastunnet ja haledust. Kolmas arusaam on radikaalsem—erivajadustega inimesed kujutavad endast justkui „ähvardust“ ühiskonnale. Põhjused selle „ähvarduse“ või „ohu“ tekkimisel on küllaltki erinevad. Neljas arusaam on kolmanda loogiline jätk—erivajadustega inimesed (invalidid) on haiged ja neid tuleks isoleerida (e. välja lülitada ühiskonna elust ja kui vaadata laiemalt, siis tähendab isoleerimine tihti võõrandumist). Viimane seisukoht ei ole samuti ühiskonnas haruldane ja seda võib vaadelda kui kolmanda ja neljanda loogilist „kaaslast“ — erivajadustega inimesed koormavad ühiskonda majanduslikult ja psühholoogiliselt (majanduslikud toetused, erinevad haridusprogrammid jms. maksavad palju, kuid majanduslik tõhusus nendest algatustest ei ole eriti suur).

Igasugune vastandlikkus (erinevus „normaalsuse“ ja „ebanormaalsuse“ vahel) on mingis mõttes võõrandumine ja ka eemaldumine, mis on füüsiliselt vaadeldav—vähendamine (näiteks, isegi suur objekt tundub väiksem, kui ta on kaugelt tajutud). Võib oletada, et „meie“ ja „nemad“ vastandamine on universaalne kultuurinähtus. Huvitav küsimus, mis siinjuures seostub psühholoogia ja semiootikaga on:

kuidas meie $\diamond$ nemad suhe võib olla seletatud semiootilistes terminites? Kultuuripsühholoogia põhiidee baseerub sellel, et inimene loob tähendused asjadest „märgi kaudu spetsiifilises siin-ja-praegu-tulevikku-suunatud kontekstis“ (Josephs, Valsiner, & Sorgan, 1999, p. 258). Märgil on siin kaheastmeline funktsioon—see on miski, mis eksisteerib siin-ja-praegu kontekstis ja samuti on see miski, mis on tulevikku suunatud. Märgi loomine on samal ajal ka vastandmärgi loomine. Selle idee pakkus välja Alexius Meinong, kes kirjeldas $X \diamond$ mitte- X opositsiooni. Vastandmärk (*counter-sign*) funktsioneerib märgiga samal väljal—see näiteks tähendab, et ei ole võimalik rääkida kõrvalekalletest ilma normi määratlemiseta. Näiteks, kui me räägime võimatusest, siis isegi see sõna ise viitab juba „võimekuse“ olemasolule.

Käesolev väitekirj sisaldab seitset artiklit, mida võiks kirjeldada kasutades märksõnu nagu „dialoog“, „ajalugu“, „nähtavus (*visibility*)“. **Artikkel I** on ajalooline ülevaade pimedate psühholoogia arengust Venemaal ja endises Nõukogude Liidus. See on ala psühholoogia ajaloo, mida ei ole siiani veel põhjalikult uuritud ja analüüsitud, kuid mille süstemaatiline kirjeldus ja analüüs võivad olla kasulikud psühholoogia ajaloo jaoks. Artiklis on kronoloogiliselt esitatud eripedagoogika ja psühholoogia ajaloo sotsiaalne külg—ideede ja praktika areng läbi sotsiaalsete ja poliitiliste sündmuste prisma. Samuti on artiklis antud ka lühiülevaade A. Kroguse kohta, keda võiks nimetada pimedate psühholoogia rajajaks Venemaal. Huvitava elusaatusega Krogus lõpetas Tartu (tol ajal Dorpati) Ülikooli ja sai lisahariduse Euroopas W. Wundti juures. Tema elulugu on hea näide sellest, kuidas teadlase elu ja töö eksisteerib tormilistes ajaloo sündmustes.

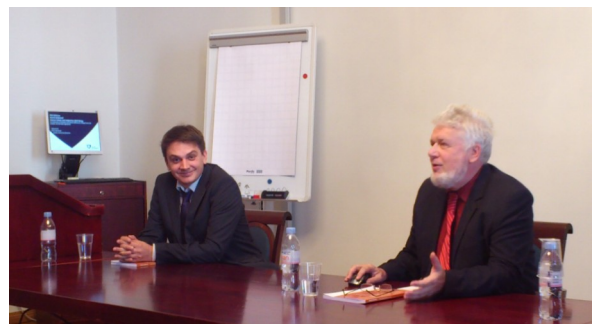
Pimedate uurimine viib suurema üldistustasemega teemadeni. Väitekirjas publitseeritud artiklid käsitlevat laia spektrumiga teemasid, mis võivad olla ühendatud „nähtavuse“ (*visibility*) fenomeni alla. Näiteks, **Artikkel V** on semiootilis-psühholoogiline analüüs selle kohta, mis rolli peeglid ja klaasid omavad meie elus. Esimesel pilgul vaadates on akende avamine-sulgemine ning ka akende eksisteerimine lihtsalt füüsiline või arhitektuurne tegevus (aken kui hoone element, sulgemine-avamine selleks, et saada värsket õhku või valgust), kuid tegelikult on akende kui semiootiliste objektide funktsioneerimine palju sügavam ja põhjalikum kultuuripsühholoogiline vaatekoht. Aken on spetsiifiline piir, mis eristab kaks välja—sisene ja väline. Olles läbipaistev, on aken liminaalne osa sisemise/välimise suhetest. Kultuuriliselt selline „vahel-olemine“ teeb aknast elemendi, millel on suur ja põhine semiootiline koormus. Sama piiri temaatika, nüüd juba laiemast perspektiivist, on esitatud ka **Artiklis VII**, milles väitekirja autor laiendas oma arutelu piiridest ja keskkonnast tänavate näitel.

Kui jutt on võimetusest (invalidsusest), siis tihtilugu me räägime kehast, mis omab omapärasusi, mida võiks erinevalt tõlgendada ja käsitleda. Mõnikord on muutumised kehas nii sügavad ja nii ootamatud, et see kutsub esile mitte ainult kolossaalset tragöödiat inimese elus, vaid ka võimsat stiimulit edasiseks arenguks. **Artikkel III** on autori püüe rakendada Mihhail Bahtini dialoogilist käsitlust ühe juhtumi analüüsis, eriti Bahtini groteskse realismi kontseptsioonil. **Artikkel VI** ja **Artikkel II** võivad olla käsitletud kui antud analüüsi täiendavaid osi, kuid nad on samal ajal lülid, mis seovad **Artikleid I, VI ja VII**.

Väärtused ja subjektiivne heaolu: individuaalsete ja kultuuriliste erinevuste, elu jooksul toimuvate muutuste ning enda ja teiste hinnangute kokkulangevuse uurimus

Henrik Dobewall

29. augustil 2013 kell 10.15 kaitses TÜ sotsiaal- ja haridusteaduskonna nõukogus (TÜ senati saal) Henrik Dobewall oma doktoritööd "Human values and subjective well-being: An exploration of individual and cultural differences, change across life span, and self-other agreement" ("Väärtused ja subjektiivne heaolu: individuaalsete ja kultuuriliste erinevuste, elu jooksul toimuvate muutuste ning enda ja teiste hinnangute kokkulangevuse uurimus") filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks psühholoogia alal.

Vasakul Henrik Dobewall.

Juhendaja: dr. Anu Realo, akadeemia uurija-professor, Tartu Ülikool

Oponent: prof. Klaus Boehnke, Jacobs University, Bremen, Saksamaa

Väärtused juhivad ja õigustavad inimeste tegevust, peegeldades samal ajal kultuuri ideaale ja jagatud arusaamu sellest, mis on õige ja vale, hea või halb. Käesoleva väitekirja eesmärgiks on välja selgitada, kas ja kuivõrd kattuvad Shalom Schwartzi ja Ronald Ingleharti väärtusteooriad, ehk millised on nende poolt välja pakutud väärtusmõõtmete ühised ja unikaalsed omadused (**Uurimus I ja II**). Teiseks oluliseks teemaks, mida antud väitekirja käsitleb, on inimeste subjektiivne heaolu, mille all peetakse silmas inimeste hinnanguid oma õnnelikkusele ja eluga rahulolule. Väitekirja eesmärk on siinkohal eristada vanuse, ajastu ja sündikohordi mõju eluga rahulolu vanuselistes muutustes (**Uurimus III**), sooviga seletada eluga rahulolu ealisi muutusi erinevates kultuurides. Samuti käsitleb väitekirja enda ja teiste hinnangute kokkulangevust nii subjektiivse heaolu (**Uurimus IV**) kui väärtuste puhul (**Uurimus V**), võttes sealjuures arvesse ka peamiste isiksuse seadumuste vahendava mõju.

Väitekirja peamised tulemused ja järeldused on järgmised:

- Shalom Schwartzi ja Ronald Ingleharti väärtusteooriad kattuvad suures osas vaid ühe kultuurita-sandi väärtusmõõtme lõikes, mis väljendab ühiskondade individualistlikke ja kollektivistlikke püüdlusi (**Uurimus I**). Schwartzi ja Ingleharti väärtusdimensioonide aluseks olevate üksikküsi-muste analüüs näitas, et selleks, et olla oma väärtushinnangutes autonoomne ja avatud, peavad in-diviividid pidama oluliseks nii eneseväljenduslikke kui ka ilmalik-ratsionaalseid väärtuseid, samas kui konservatiivsuse ja seotusega käib kaasas nii traditsionaalsete kui ellujäämist rõhutavate väärtuste oluliseks pidamine (**Uurimus II**). Ühtlasi leidsime, et nii Schwartzi kui Ingleharti väärtus-mõõtmetel on teatav unikaalne sisu, mistõttu oleks uurijatel mõistlik jätkata mõlema väärtusteooria kasutamist.
- Kas eluga rahulolu muutused eluea lõikes on kõikjal samasugused? Leidsime, et Soomes ja Root-sis ei sõltu inimeste eluga rahulolu kuigivõrd sellest, milline on nende vanus, samal ajal kui Eestis ja Lätis on eluga rahulolu kõver elukäigu jooksul kergelt U-kujuline (**Uurimus III**). Eluga rahulolu Eestis ja Lätis on kõrgeim noorte inimeste seas; kuni ligikaudu 60. eluaastani eluga rahulolu pidevalt langeb, jäädes seejärel püsima samale tasemele (Läti) või hakates vähesel määral taas tõusma (Eesti). **Uurimus III** tulemused näitavad, et eluga rahulolu vanuselised muutused kahes eelnimetatud Balti riigis on ennekõike tingitud sündikohordi ja ajastu koosmõjust. Seega, univer-saalset eluga rahulolu trajektoori ei ole olemas – eluga rahulolu muutused inimeste eluea lõikes võivad eri riikides märkimisväärselt varieeruda, sõltudes olulistest kultuurilistest, poliitilistest ja sotsiaalmajanduslikest teguritest.
- **Uurimus IV** käsitles enda ja teiste antud hinnangute kokkulangevust subjektiivse heaolu hindami-sel. Tulemused näitasid, et nii enda kui teiste poolt antud hinnangud inimese isiksuse seadumustele (N3: Depressioon ja E6: Positiivsed emotsioonid) vahendavad osaliselt enda ja teiste hinnangute kokkulangevust subjektiivse heaolu puhul. Ehk siis viitavad **Uurimus IV** tulemused sellele, et hin-nates kellegi teise õnnelikkust või eluga rahulolu, toetuvad inimesed hinnangute andmisel vähe-masti osaliselt hinnatava inimese isiksuse seadumustele. Samuti leidsime, et enesekohased subjek-tiivse heaolu hinnangud võivad teatud määral peegeldada seda, kuidas teised inimesed antud ini-mese isiksust näevad ja hindavad

Lõpetuseks, **Uurimus V** võrdles enda ja teise hinnangute kokkulangevust väärtuste ja Suure Viisiku isiksuse seadumuste puhul. Tulemused näitasid, et kui võtta arvesse mõõtmisviga, on enda ja teiste hin-nangute kokkulangevus väärtuste puhul isiksuse seadumustega võrreldaval tasemel. Seega võib **Uurimus V** tulemuste põhjal väita, et inimesed suudavad teiste inimeste väärtusi küllaltki täpselt hinnata, mistõttu saab teiste poolt antud hinnanguid edukalt kasutada enesekohaste väärtushinnangute valideerimiseks ja täiendamiseks.

Henrik Dobewalliga tegin intervjuu tema doktorantuuriaastate alguses (ilmus Laualehes nr 46, aprill 2010) ja küsisin nüüd, kas ja kuidas on tema toonased muljed Eestis (Tartus) doktorantuuris õppides ümber kujunenud.

Iiris Tuvi: Kui olid just Tartusse tulnud 2010 aastal ja veidi kohanenud, ütlesid nii: “Tartut tahaks võrrelda päikluga, mis on oma turvalise koore sees. Teine võrdlus, mis tuleb meelde on väike kääbikute maa (teadlastemaa). Tartust jätab sellise mulje ettearvatavus ja turvalisus.” Kas nüüd pead ennast Tartu teadlastemaa kääbikuks?

Henrik Dobewall: Täna ma ütleks, et Tartu on väga imeline väike ülikoolilinn, mis hoiab ja säilitab midagi väga väärtuslikku. See on üks selline koht, mida kusagilt mujalt kergelt ei leia. Kui Tartut pidada teadlaste kääbikutemaaks, siis jah, ma olen nüüd kindlasti üks nendest teadlastest sellelt maalt. Kuid ma pean oma väidet korrigeerima, sest tõde on see, et Eesti teadus on väga kõrgel tasemel ning doktorandilt oodatakse rahvusvaheliste tippteadlastega konkureerimis- ja koostöövõimekust. Samal ajal on psühholoogia instituut Tartu Ülikoolis (ja eriti minu juhendaja, Anu Realo) väga heades suhetes juhtivate ülikoolidega üle maailma. Samas on arenguruumi veel Eesti sisesele koostööle. Näiteks kohtusin ma paljude väärtusi ja heaolu uurivate teadlastega Tallinna Ülikoolist rahvusvahelistel konverentsidel väljaspool Eestit, kuid mitte keegi neist ei lähenenud mulle Eestis. Samas, olen Saksamaal olnud samas situatsioonis.

I.T: Kas sinu koostöö Eesti teadlastega jätkub?

H.D: Kindlasti on kokkulepitud koostööd Anu Realoga ja Toivo Aavikuga.

JAMBOLAYA— UUDISEID TOIDUPSÜHHOLOOGIAST

Uku Vainik

Tervitused kõigile toidu-
psühholoogia huvilistele! Uurin
oma doktoriõpingute raames
eneseregulatsioonimehhanisme
toitumise kontekstis. Ning loo-
mulikult olin ma väga erutunud,
kui tänu DoRa T8 toetusele ava-
nes mul võimalus minna esimest
korda selle valdkonna juhtivale
konverentsile New Orleansis.
Järgnevalt toon teile välja pari-
mad palad New Orleansis toi-
munust.

*Society for the Study of
Ingestive Behavior (SSIB)*, maa-
keeli toitumiskäitumise uurimi-
se ühing koondab toitumise re-
guleerimise mehhanismide uuri-
jaid juba 21 aastat. Viiepäevase-
le konverentsile tuleb ca 300 nii
molekulaartaseme kui inimtase-
me uurijat, ning sessioonid löödi
laias laastus nende suundade
järgi ka kaheks. Minu suureks
heameeleks avastasin, et ma
polnudki ainuke kohal olev eest-

21st Annual Meeting of the Society for the Study of Ingestive Behavior New Orleansis, USAs (30.07 – 03.08, 2013).

NOLA karbid ja miniõlleka õlu (pildil artikli autor Uku Vainik).

lane – molekulaartasemel tege-
leb toitumismehhanismide
uurimisega TÜ psühholoogia

lõpetanu ja nüüd Max Planckis
töötav Este Leidmaa.

Kuna minu suund tegeleb enamasti inimestega, siis järgnev ülevaade käsitleb just eelkõige seda suunda konverentsil.

Sissejuhatuseks sai kinnitust põhimõtte, et söömishäired on sageli normaalspopulatsioonis esineva nähtuse ekstreemum. Nimelt oleme Kirsti Akkermanniga arutanud, et hedoonilist ülesöömist mõõtvad küsimustikud (suurem tung toidu järele, nt *Power of Food Scale* ja *disinhibition*) on väga sarnased söömasööstu küsimustikuga (*binge eating*). Graham Finlaysoni rühm Leedsist näitas, et söömasööstudega inimesed kipuvad sarnaselt hedooniliste ülesööjatega rohkem armastama magus-rasvast nii igapäevaelus kui labori kontekstis. Kuid samas ei käitunud nii madala söömasööstuskooriga ülesööjad, andes mõista, et ülekaalul on lisaks hedoonilisele ülesöömisele veel mehhanisme. Seda sama ideed toetas hiljem veel Jennifer Temple, kes kasutas teistsugust käitumuslikku toidutungi mõõdikut.

Terve huvitav sessioon oli pühendatud võimalikele tervisepoliitika mehhanismidele. Esi-

Jazziparm.

Prantuse kvartal USA lipuga.

teks rääkis José Fernández, kuidas vaatamata kehamassiindeksi (KMI) 50% pärlikkusele on geneetikud endiselt valgusaastate kaugusel KMI variatiivsuse rahuldavast seletamisest. Nimelt ulatuvad ka suurimad mitutsada tuhandet inimest hõlmavad uuringud heal juhul 5% seletamiseni ning erinevatel valimitel tulemused ei kordu (Loos, 2012). Seega on meil ülekaalu geneetiliste mehhanismide mõistmiseni veel pikk tee minna. Edasi rääkis Alison Field Harvardist, kuidas spordijoogid võivad noorte seas populaarsust. Trend on murettekitav, kuna spordijoogi võib kokku võtta valemiga „spordijook = suhkrujook + soolad + hea PR“. Hea PR-i tõttu lubatakse seda koolipuhvetites piiramatult müüa ehkki tegelikult vajavad seda jooki vaid tippatleedid. Sessioonile pani väärrika punkti Kevin Hall NIH-st, kes demonstreeris oma väga uhket inimese metabolismi valemit ning sellel baseeruvat *online* kaalukaotuskalkulaatorit (NIH, n.d.). Selle abil saab igauks

endale uusaastalubadusi modelleerida ning näha, et protsess pole lineaarne vaid pika „sabaga“. Seda sama valemit rakendas ta, arvutamaks välja käärid USA elanikkonna tarbimise ning tööstusliku toidutootmise vahel. Šokeeriv tõsiasi on see, et USA-s toodetakse 30% rohkem toitu kui ära jõutakse süüa, ning ülejääk muidugi visatakse minema. Pole siis ime, et inimesed üle söövad, kui igaühele neist pakutakse IGA PÄEV 1400 üleliigset kilokalorit (2,5 Bic Maci) (Hall, Guo, Dore, & Chow, 2009).

Mida siis sellise keskkonnaga ette võtta? Järgmine päev Neil Rowland kinnitas, et nii loomad kui inimesed kipuvad külluslikus toidukeskkonnas üle varuma (Rowland, Vaughan, Mathes, & Mitra, 2008). Sellest rääkis ka muuseas septembris psühholooga instituuti väisanud Alain Dagher, vt videot al 45 minutist (Dagher, 2013). Rowland väitis, et toiduhindade tõstmine hiiremudelil ka vähendab tarbimist. Inimestel on seda muidugi keeruline teha, igasugu maksupoliitika on siiaani toi-

Garden District.

nutöösturite *lobby* tõttu enamasti läbi kukkunud (Stanford, 2013). Alternatiivne variant on jõuda toidupoodidega koostööle ja proovida muuta inimeste poodlemisharjumusi. Idee pole väga uus – valgusfoori laadsed informatiivsed sedelid täitsa töötavad. Samas rakendatakse fooriinfot eelkõige ambivalentsetel pakendatud toodetel, nt mitme küpsisepaki seast kõige tervislikuma valimisel. Kõõgilviljade tarbimist see ei mõjuta – ostjad on juba niigi informeeritud nende tervislikkusest (Martin, 2007; Roberto, Schwartz, & Brownell, 2009; Sutherland, Kaley, & Fischer,

2010).

Kuidas siis juurikate müüki mõjutada? Collin Payne testis New Mexico supermarketites erinevaid nn-

nügimistehnikaid (*nudging*). Esiteks tegi ta ostukorvi kleeplindiga mõtteliselt pooleks ning juhendas inimesi etteotsa panema juurikad-puuviljad, ning takkaotsa kõik muu. Tulemusena tõusis märgatavalt juurikate müük, samal ajal kui kogu poe käive ei langenud (vt nt Wansink, Payne, Herbst, & Soman, 2013). Kusjuures poodide kasum samuti tõuseb, kuna muu kaubaga võrreldes on juurikate pealt kasumimarginaal suurem. Teised töötavad tehnikad on põrandale juurikate poole noolte panemine ning peeglite panemine toidukorvi (tore ülevaade: Moss, 2013). Huvitaval kombel ei tööta need tehnikad siis, kui neid rakendada samas poes korraga – tõenäoliselt liigne suunamine inimestele ei meeldi. Oluline on ära märkida, et poeketid on nendest tehnikatest vaimustatud – väidetavalt pakuti Payne'le nende tehnikate integreerimist mitmesaja poega supermarketiketti. Augusti seisuga lükkas ta need pakkumised siiski tagasi sooviga sekkumistehnikaid veel täiustada.

Rääkides keskkonnast oleks paslik vahelduseks rääkida ka New Orleansist endast. Tegu on äärmiselt värvika linnaga, kus põimuvad kokku prantsuse koloniaalarhitektuur, jazz-

Lafayette surnuaed.

Sachmo jazzfestival

muusika ning suurepärane kariibi köök. Kui enamik USA linnu on sisuliselt ühesugused betoonidžunglid, siis New Orleansis on võimalik ka arhitektuurist mõnu tunda – peale prantsuse kvartali tasub nt jalutada ka läbi Garden Districti ja mõne surnuaia – viimased on ikka eriti sürrealistlikud. Jazzipealinna staatus annab samuti igal pool tunda – kvaliteetmuusikat pakuvad pea kõik baarid (eriti Frenchman tänaval) ning ka suvalised tänavamuusikud. USA rahvusparkide võrgustikul on vähemalt 2 punkti linnas sees, mis tutvustavad ümberkaudsetes soodes elavate alligaatorite kõrval ka kohalikku muusikapärimust. Tagatipuks toimus konverentsiga samal ajal Louis Armstrongile pühendatud tasuta jazzifestival, kuhu ma vaheajagadel lipsasin. Vaatamata pileti puudumisele oli kvaliteet kõrge – iga esineja võiks vabalt Jazzikaarel eraldi kontserdi saada. Ning kui üks esinejatest tegi *coveri* meile tuttavast Jambolayast, siis sain teada, et tegelikult on see lugu sealtsamast pärit ning originaalis kiidab sõnum erinevaid kohalikke roogasid (*Jambalaya on the Bayou - Hank Williams, 1952*). Kiidukooriga ühinen minagi –

suure mereandide fännina proovisin kõike nii austritest kuni alligaatoriburgerini. Ka praktilise toidupüshhologiaga on New Orleans väga hästi kursis.

Alligaatoreid käisin ka paadituuriga rahvuspargis vaatamas. Vaatamata rahvuspargi staatusele olid alligaatorid viinerite ja vahukommidega väga hästi dresseeritud turistide paatide juurde tulema ning kargasid päris hästi toidu nimel ka veest välja. Toidumotivatsioon missugune! Alguses tundus see mulle väga tobe – loomadega tegelemise põhiline reegel on see, et kiskjad ei tohi hakata inimesi toiduga seostama. Muidu hakkavad nad suvaliselt inimestelt süüa nõudma.. ning kui viimased ei anna, siis alligaatorid võtavad :). Kuid tuuride tegijad olid väga osavalt treeninud oma alligaatorid vaid ühe konkreetse firma paatide juurde tulema. Võõra paadi lähenedes nad põgenesid.

Seega kokkuvõttes selline *win-win*, kuna kui tuuritegijad showd ei teeks, siis ei näitaks ükski alligaator turistidele näole, mis ei tooks ka parki raha.. ning väidetavalt ei muuda vahukommid alligaatorite üldist jahikäitumist.

Toidu, mälu ja õppimismehhanismide seoseid käsitleti ka konverentsil mitmel ettekanadel. Nii näiteks demonstreeris Kyle Burger teismeliste peal tehtud fMRI uuringus, et paremad vihje (*cue*) ja toidupreemia vahelise seose õppijad ning kiiremad toidupreemiaga harjujad võtavad tõenäolisemalt hiljem ka kaalu juurde. Teine väga muljetavaldav ettekanne tuli Terry Davidsonilt, kelle põhiline tees seisnes selles, et suhkruasendajad takistavad korraliku mäluseoste loomist suhkrumaitse ja järgneva kalorite koguse vahel. Seega rotid, kes tarbivad suhkruasendajatega magustatud jogurtit kipuvad hiljem glükosiidiga magustatud jogurtit rohkem sööma kui rotid, kes algusest peale glükosiidiga magustatud jogurtit sõid. Väikesed reservatsioonid muidugi jäävad, kuna graafikutelt oli näha, et erinevus tuli mitte suhkruasendaja diee-

Alligaator upitab toidupreemia järele.

diga rottide väga suurest liialdamisest vaid algusest peale glükoosi sööjate tarbimise vähenemisest. Samad graafikud on olemas ka värskes ülevaateartiklis, sealt saab lähemalt uurida (Davidson, Sample, & Swithers, 2013).

Konverentsil oli veel terve rida põnevaid ettekandeid, millest kahjuks pikemalt kirjutada ei jõua. Kiirelt mainiks veel ära põhjalikud ettekanded ühiskondliku positsiooni ja tervise näitajate seostest nii inimestel kui makaakidel (Adler & Stewart, 2007; Shively, Register, & Clarkson, 2009). Peamine sõnum on see, et madalamal positsioonil olevatel (inim)loomadel on lisaks suuremale KMI-le ka suurem rasva kontsentratsioon justnimelt kõhuorganite ümber (vt. ka Ahima & Lazar, 2013), mis esitab järjekordse väljakutse niivõrd üldisele indeksile, nagu seda on KMI. Niisamuti esitles mitmesuguseid ülekaalu uurimise tehnikaid Miguel Alonso-Alonso, kes pakkus välja lahenduse jälgimaks inimeste söömiskäitumisi kaamera ja silmaliigutuste jälgijaga ning uurib võimalusi, kuidas elektri ajju juhtimisega (tDSC) võiks suunata inimesi kaalust alla võtma (Alonso-Alonso, 2013). Tema esitlusse jäi ka minu konverentsi kõige säravam moment. Nimelt virutas too Harvardi professor esitluse käigus ekraanile joonise minu ülevaateartiklist (Vainik, Dagher, Dubé, & Fellows, 2013) ning teatas saali täiele publikule, et käitumuslike testide ja ülekaalu seoste koha pealt on see artikkel kõige parem ülevaade ning näitas käega, et „autor istub siin samas saalis“. [Tundsin ennast väga kõrvust tõstetuna](#), seda enam, et mina toda inimest (veel) ei tundnud. Ta nimelt käis eelmine

päev minu postri juures minu nägu kindlaks tegemas ilma kuidagi vihjamata, et midagi taolist tulekul on.

Kokkuvõttes pakkus SSIB konverents väga inspireeriva ülevaate toidupsühholoogia hetkeseisust. Märkmeid digitaliseerides sikutasin endale kokku üle 100 artikli, millega ma nüüd jõudumööda tutvunud olen. Teisi huvilisi silmas pidades katsusin mainitud tulemusi võimaluste piires ka viidata. Kui kellelgi on artikli kätte saamisega raskusi või niisama soov kontakti võtta, siis mind saab kätte aadressil uku.vainik@ut.ee.

Viited põnevamatele töödele.

Adler, N., & Stewart, J. (2007). MacArthur SES

Ahima, R. S., & Lazar, M. A. (2013). The Health Risk of Obesity—Better Metrics Imperative. *Science*, 341(6148), 856–858. doi:10.1126/science.1241244

Alonso-Alonso, M. (2013). Translating tDCS into the field of obesity: mechanism-driven approaches. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7. doi:10.3389/fnhum.2013.00512

Dagher, A. (2013). *The role of dopamine in risky and impulsive behavior*. Tartu. Retrieved from <http://www.uttv.ee/naita?id=17904>

Davidson, T. L., Sample, C. H., & Swithers, S. E. (2013). An application of

Apteegimuseum.

& Health Network | Research. Retrieved October 13, 2013, from <http://www.macses.ucsf.edu/research/psychosocial/subjective.php>

Pavlovian principles to the problems of obesity and cognitive decline. *Neurobiology of Learning and Memory*. doi:10.1016/j.nlm.2013.07.014

Hall, K. D., Guo, J., Dore, M.,

- & Chow, C. C. (2009). The Progressive Increase of Food Waste in America and Its Environmental Impact. *PLoS ONE*, 4(11), e7940. doi:10.1371/journal.pone.0007940
- Jambalaya on the Bayou* - Hank Williams. (1952). . Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=xnKOVPhlnE>
- Loos, R. J. F. (2012). Genetic determinants of common obesity and their value in prediction. *Best Practice & Research Clinical Endocrinology & Metabolism*, 26(2), 211–226. doi:10.1016/j.beem.2011.11.003
- Martin, A. (2007, September 6). Store Chain's Test Concludes That Nutrition Sells. *The New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2007/09/06/business/06grocery.html>
- Moss, M. (2013, August 27). Nudged to the Produce Aisle by a Look in the Mirror. *The New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2013/08/28/dining/wooing-us-down-the-produce-aisle.html>
- NIH. (n.d.). LBM: Body Weight Simulator. Retrieved October 10, 2013, from <http://bwsimulator.niddk.nih.gov/>
- Roberto, C. A., Schwartz, M. B., & Brownell, K. D. (2009). Rationale and Evidence for Menu-Labeling Legislation. *American Journal of Preventive Medicine*, 37(6), 546–551. doi:10.1016/j.amepre.2009.07.015
- Rowland, N. E., Vaughan, C. H., Mathes, C. M., & Mitra, A. (2008). Feeding behavior, obesity, and neuroeconomics. *Physiology & behavior*, 93(1-2), 97–109. doi:10.1016/j.physbeh.2007.08.003
- Shively, C. A., Register, T. C., & Clarkson, T. B. (2009). Social stress, visceral obesity, and coronary artery atherosclerosis: product of a primate adaptation. *American journal of primatology*, 71(9), 742–751. doi:10.1002/ajp.20706
- Stanford, D. D. (2013, March 13). Anti-Obesity Soda Tax Fails as Lobbyists Spend Millions: Retail. *Bloomberg*. Retrieved from <http://www.bloomberg.com/news/2012-03-13/anti-obesity-soda-tax-fails-as-lobbyists-spend-millions-retail.html>
- Sutherland, L. A., Kaley, L. A., & Fischer, L. (2010). Guiding Stars: the effect of a nutrition navigation program on consumer purchases at the supermarket. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 91(4), 1090S–1094S. doi:10.3945/ajcn.2010.28450C
- Vainik, U., Dagher, A., Dubé, L., & Fellows, L. K. (2013). Neurobehavioural correlates of body mass index and eating behaviours in adults: A systematic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(3), 279–299. doi:10.1016/j.neubiorev.2012.11.008
- Wansink, B., Payne, C. R., Herbst, K. C., & Soman,

Apteegimuuseum.

D. (2013). Part Carts:
Assortment Allocation
Cues that Increase Fruit
and Vegetable Purchases.

*Journal of Nutrition
Education and Behavior*,
45(4), S42–S42.
doi:10.1016/

j.jneb.2013.04.114

GENEETILINE ESSENTSIALISM—DNA PETLIK MÄÄRAVUS

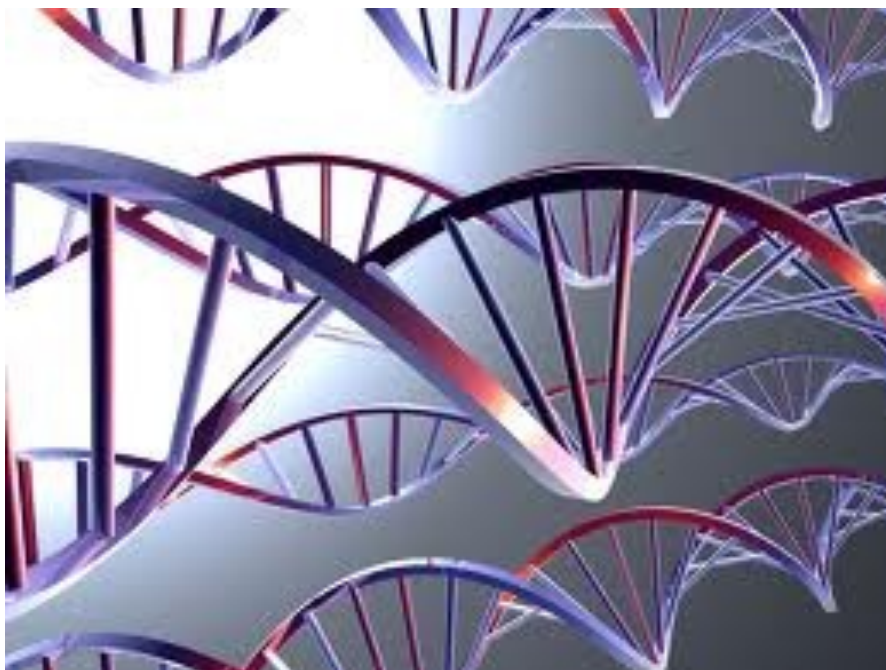
Kokkuvõtte artiklist:

Dar-Nimrod, I. and Heine, S. J.(2011). **Genetic Essentialism: On the Deceptive Determinism of DNA.** *Psychological Bulletin*, September; 137 (5): 800–818.

Kadi Epler

Loetud ülevaateartiklis tutvustatakse lähemalt mõistet geneetiline essentsialism ning mida toob selline geneetiliste põhjenduste suunas kallutatud mõtteviis endaga kaasa sotsiaalselt konstrueeritud kategooriate tajumisel (näited valdkondadest nagu seksuaalne orientatsioon, kriminaalsus, psüühikahäired, rass). Teisalt vaadeldakse geneetilise essentsialismi esinemist avalikus diskursuses ning võimalike sekkumisi, mille kaudu seda vähendada. Oma kokkuvõttes toon välja mõned huvitavamad näited ja üldise teemaarenduse, kuid kindlasti tasub originaalartikkel samuti lugemist.

Inimesed pärivad geene, mis on seotud nende füüsiliste omadustega, kuid lisaks ka selliste omadustega nagu poliitilised vaated, religioossus, isiksus, kutse-eelistused ja lihtfoobiad (ülevaade Bouchard, 2004). Loetud artikli eesmärgiks oli kirjeldada psühholoogilisi efekte, mis puudutavad inimloomuse geneetilise päritoluga seotud arvamusi. Autorite arvates on inimeste arusaam geneetika seostest inimeste elu seaduspärasustega (*life outcomes*) mõjutatud geneetilisest essentsialismist ehk viisist, kuidas kokkupuude geenide kohta

käiva informatsiooniga paneb inimesi mõtlema essentsialistlikult (essentsialism - õpetus olemuslikest omadustest). Geenide üldisele mõjule lisandub geenidest ja nende mõjuvõimest arusaamise ja arvamuse mõju.

Psühholoogiline essentsialism ilmneb juhul, kui inimesed tajuvad mingi nähtuse elementaarset loomust või olemust, mis on sügav ja märkamatu ning mis põhjustab asjade olemust luues kindla kategooria elementide ühiseid tunnuseid. Näiteks kassi aluseks olev tuum/loomus tekitab talle tunnused nagu vurrud,

pehme karv, teravad küünised ja kalduvuse rahulolu korral nurruda. Seega peegeldab psühholoogiline essentsialism mõisteloomet, viise, kuidas rutiinselt mõeldakse erinevatest asjadest ja kategoriseeritakse mõisteid rühmadesse. Loomuliku liigi tajutava kategooria liikmeid tunnetatakse homogeensete ja diskreetsetena - on midagi, mis teeb kõik kassid äratuntavalt 'kassiks' ning eristab neid teistest loomadest. Essentsiaalseid hinnanguid antakse ka sotsiaalsete gruppide käitumise mõtetamisel ning see tõstab grupi liikmete tajutud homogeensust ja muudetamatust ja mõjutab grupi liikmete kohta tehtavaid

põhjuslikke järeldusi. Kuigi mingi kategooria essentsi/olemuslikkust ei saa otseselt vaadelda, eeldatakse, et see mõjutab paljusid teadaolevaid ja veel avastamata omadusi.

Geneetiline essentsialism on kalduvus järeldada, et mingi inimese omadusi ja käitumist põhjustavad tema geenid. Psühholoogilise essentsialismi põhi-olemendid (muudetamatus, fundamentaalsus, homogeensus, diskreetsus, loomuosamus) on väga sarnased tavaarusaamade-ga geenidest. Uskudes, et geenid sisaldavad mingi oleku fundamentaalset põhjustajat, alahinnatakse ontogeneetika, keskkonna ja kogemuslike faktorite rolli.

Geneetilise põhjuslikkuse tõttu peavad inimesed tekkinud tulemust loomulikuks. See omakorda viib naturalistliku kallutatuse-ni (*naturalistic fallacy*), kus teatud loomulikuks peetavaid omadusi (looduslikud omadused nagu pikkus, värvus) hinnatakse vastuvõetavamaks kui teisi. Lisaks tekib taoline kallutus ena-masti omaduste puhul, mida usutakse alluvat tahtlikule kontrollile, näiteks hinnangud kriminaalsele käitumisele või ülekaalulisusele.

Artiklite autorite esituse kohaselt kujuneb inimesel geneetiline essentsialism sageli märkamatuult pärast kokkupuudet geneetiliste argumentidega. Kuid võib-olla tuleks sellist mõtteviisi pidada hoopiski ratsionaalseks? Tegelikult mitte, sest geenid mõjutavad fenotüüpe mitmel erineval viisil, nt on tugevad geneetilised seletused (Turkheimer, 1998) põhjendatud monogeensete haiguste puhul, kuid samaaegselt on tugev geneetiline seletatavus pigem erand. Genotüüp-fenotüüp seosed võivad olla väga keerulised

- fenotüübid tekivad mitmete geenide koosmõjul kui on olemas teatud kindlad keskkonningimused ning samas võivad geenid mõjutada seda, milliseid keskkondi indiviid tõenäolisemalt endale otsib.

Turkheimer (1998) kasutab väljendit "nõrk geneetiline seletus" viidates juhtudele, mil teatud seisundil on teadaolev geneetiline alus, kuid selle edasikandumise mehhanismid on suuresti teadmata.

On täheldatud, et geneetilistele seletustele omistatakse sageli suurem tähtsus. Selline kallutus suurendab geneetilistele põhjendustele pööratud tähelepanu ning seda keskkondlike, kogemuslike ja geen-keskkond interaktsiooniliste põhjenduste arvelt. Autorid rõhutavad, et siinkohal ei peeta "nõrga geneetilise seletusega" nähtusi puhtalt keskkonnast või inimeste valikutest tulenevateks. Pigem tuuakse välja, et geenidega seotud olemuslike eelarvamuste tõttu peetakse geneetilist panust teatud nähtusse tekkesse olulisemaks kui oleks põhjendatud.

Inimestel on geneetikast väga piiratud teadmised, kuid see ei takista neid kasutamist spontaanseid geneetilisi seletusi teiste käitumisele. Paljud saavad peamise geneetikat puudutava info meedia kaudu, kus kirjeldatakse seoseid tihti lihtsustatult ning vihjates tugevale geneetilisele mõjule.

Geneetilised atribuutsioonid ja ettekujutused sotsiaalselt konstrueeritud kategooria-test

Mitmete erinevate gruppide puhul usutakse, et grupi liikmed jagavad kaasa-sündinud, muudetamatuid ja

gruppi defineerivaid tunnuseid, mis põhjustavad nende iseloomuliku käitumise ja omadused, millest osade päritolu peetakse geneetiliseks. Kalduvus seletada käitumist bioloogiliste mõistete kaudu on üks tugevamaid stereotüüpiseerimise aluseid. Näiteks korreleerub "*Belief in Genetic Determinism Scale*" (sisaldab näiteks väidet "iga inimese saatus peitub tema enda geenides") positiivselt eelarvamuste, negatiivse rassilise stereotüüpiseerimise, natsionalismi ja patriotismiga (Keller, 2005). Järgnevalt mitmeid näiteid geneetilise põhjuslikkuse omistamise mõjust inimeste arvamusele ja käitumisele.

Rass ja etnilisus

Rass ja etnilisus on kaks olulisemat sotsiaalset kategooriat. Gordon Allport (1954) tõi oma eelarvamustega isiku portrees välja selle kui kummaliselt jõuliselt säilib essentsialistlike uskumuste toel rassiline eelarvamus (nt kaasasündinud tüüpiline "juudilikkus"). Kuigi suurem osa teadusringkondadest ning tunnustatud rahvusvahelised organisatsioonid kinnitavad, et rassi mõistel puudub bioloogiline alus (st rassisisesed erinevused on suuremad kui rassidevaheline variatiivsus), kasutatakse rassi endiselt bioloogilise markerina erinevate järelduste tegemisel. Viimase aja teadustöodes on lähemalt uuritud geneetilise päritolu omistamise mõjusid tunnustatud rassilistele ja etnilistele erinevustele ning sellega seotud eelarvamusi ja diskrimineerimist. Näiteks Jayaratne ja kolleegid (2006, 2009) leidsid, et katseisikud, kes omistasid geneetilistele põhjustele suuremat osatähtsust said ka kõrgemaid skoori traditsionaalse rassismi

ja modernse rassismi skaaladel. Siiani on vähe eksperimentaal-seid uurimusi, kus manipuleeritaks geneetiliste põhjenduste omistamisega. Ühe näitena saab tuua uurimuse, kus saksa tudengitel lasti lugeda esseed inimese geneetilise mitmekesisuse teemal või neutraalset esseed (Keller, 2005) ning esimest lugenud katseisikutel ilmnes suurem oma grupi suunaline kallutatus - suurenes lääne-eurooplaste meeldivus ja langesid hinnangud ida-eurooplastele. Lisaks mõjutas seda efekti usk geneetilisse ettemääratusse: antud skaalal kõrgema skoori saanud puhul oli praimimise efekt suurem.

Williams ja Eberhardt (2008) näitasid, et tudengid, kes olid lugenud esseed rassi bioloogilise päritolu kohta, suhtusid negatiivsemalt nendega erinevast rassist omaealistesse. Need uuringud kinnitavad, et rassi puudutavad geneetilised argumendid tekitavad inimestes arusaama rassist kui diskreetsest ja homogeensest kategooriast ning suurendavad põhjendamatuid reaktsioone.

Vaated rassile ja intelligentsusele on üks vaidlust tekitavamaid küsimusi ning intelligentsust on aja jooksul tugevalt seostatud essentsialistlike mõistetega. Täiskasvanute intelligentsus on arvestataval määral päritav, hinnanguliselt vahemikus 0.5 kuni .85 (Bouchard, 2004). Intelligentsuse pärilikkuskomponenti on sageli tõlgendatud tõendina, et inimeste (või koguni rasside) intelligentne potentsiaal jääb väljaspoole iga-sugust keskkondlikku või hariduslikku mõjutatavust. Esimese väärarusaamana võib nimetada uskumust, et grupisisesed pärilikkuse määrad näitavad, et gruppidevahelised erinevused

on tingitud postuleeritud geenidest. Seega oletatakse, et pärilike omaduste aluseks olevad geenid on ainukeseks faktoriks, mis põhjustab nii fenotüübi individuaalset kui grupi variatiivsust (*individual- and group-variability*). Teiseks uskumuseks on arvamus, et tunnuse pärilikkus viitab tunnuse muudetamatusel keskkondlike tegurite poolt - fenotüüpi vaadeldakse genotüübi poolt ettemääratud ja muudetamatu tulemina. Samas ei ütle ühegi tunnuse pärilikkus midagi selle tunnuse modifitseeritavuse kohta.

Geneetiline essentsialism ja sugu

Bioloogiline sugu (*sex*) on geneetiliselt määratletud, kuid sugu (*gender*) on iseenesest sotsiaalne konstrukt, mis hõlmab nii bioloogilisi elemente (suguorganid) kui ka sotsiaalseid elemente (sobilikud soorollid). Geneetilise essentsialismi rakendamisel peetakse soolisi omadusi kaasasündinuks, muudetamatuks, ühest kindlast etioloogiast pärinevaks ning kattumatuks (*non-overlapping*) ja teisalt on essentsialistlikud vaated seotud sooliste erinevuste tugevama tajumisega ning võivad põhjustada stereotüpiseerimist. Näiteks viidi läbi uuring, milles osalejad lugesid artikleid taimede tundmise sooliste erinevuste kohta ning ühes artiklis toodi põhjuseks geneetilised erinevused. Geneetilise selgituse kohta lugenud osalejad arvasid suurema tõenäosusega, et inimene ei saa muutuda ning toetasid soolisi stereotüüpe (Brescoll ja LaFrance, 2004). Dar-Nimrod ja Heine (2006) töö uuris, kuidas mees-

te paremat matemaatikaoskust puudutav geneetiline omistamine mõjutab omakorda naiste matemaatilist sooritust. Osalejad jagunesid nendele antud info järgi: 1) matemaatilistes võimetest pole soolisi erinevusi, 2) meeldetuletus nende soo kohta, 3) soolised erinevused matemaatikas põhinevad geneetikal, 4) antud erinevuste baas on kogemuslik. Kooskõlas varasemate uurimustega oli grupi nr 2 sooritus halvem kui grupil nr 1. Lisaks selgus, et geneetilise seletuse saanud rühma sooritus oli võrdväärselt halb grupiga, kes mõtles oma naiselikkuse peale (nr 2). Tulemused viitavad sellele, et naiste poolt vaikimisi omistatud stereotüüpne selgitus madalale sooritusele matemaatikas on seotud nende arusaamaga sellest, et naised ja mehed erinevad geneetiliselt. Samas matemaatika oskuste kogemusliku seletusega kokku puutunud naiste tulemused ei olnud stereotüüpest (naiste madala soorituse) mõtlemisest mõjutatud.

Geneetiline essentsialism ja seksuaalne orientatsioon

1993. aastal väitsid teadlased, et on leidnud geneetilise markeri (hõlmab sadu geene), mis on osaliselt seotud meeste homoseksuaalsusega. Järgnenud avalikkuse reaktsioon demonstreeb hästi geneetilise essentsialismi puhangut. Mitmed ilmunud artiklid rõhutasid, et homoseksuaalsus ei ole seega valiku küsimus ning teisalt kirjutati artiklites eugeenikaga seotult võimalustest leida "kahtlased" looted ja teostada selektiivselt aborte. Oluline on mainida, et sarnaseid olemuslikkuse puhanguid ei järgnenud psühhoanalüütikute väitele, et homoseksuaalsuse põhjustajaks

on ülihoolitsevad emad ja eemalolevad, külmad isad (kuigi laps ei saa kontrollida ei geene ega oma vanemate käitumist). See on ilmekas näide sellest, et geneetilised argumendid põhjustavad kvalitatiivselt teistsuguseid reaktsioone kui näiteks keskkondlikud argumendid.

Bailey ja Pillard (1991) püstitasid hüpoteesi, mille kohaselt peaks homoseksuaalide diskrimineerimine vähenema, kui rõhutada homoseksuaalsuse geneetilisi põhjuseid. Seda hüpoteesi uurinud teadustöös on tõepoolest leitud, et geneetika põhjusliku rolli tajumine ennustab eelarvamuste vähenemist homoseksuaalide suhtes, ka hoides kontrolli all olulisi konstrukte nagu religioossus ja poliitiline orientatsioon (Jayaratne jt, 2006; cf., Horvath ja Ryan 2003; Landen ja Innala, 2002; Sakalli, 2002). Kokkuvõttes tundub, et moraalsete küsimustega seotud käitumised kaotavad oma "moraalse jõu", kui inimesed vaatlevad neid indiviidi tahtlikust kontrollist eraldi seisvana.

Geneetiline essentsialism ja kriminaalsus

Siiani on läbi viidud suhteliselt vähe uuringuid, mis tooksid välja kriminaalse käitumise spetsiifilise geneetilise aluse. Sellegipoolest on geneetilised seletused selles valdkonnas laialt levinud (62% valgetest ameeriklastest usub, et vägi-valdsed kalduvused on vähemalt osaliselt geneetilist päritolu, Jayaratne, 2002). Geneetilise põhjuslikkuse omistamise järel tajutakse kriminaalselt käituvat isiku madalat kontrolli ja süüd.

Monterosso, Royzman ja Schwartzi (2005) poolt läbi viidud uurimuses hindasid osalejad

erinevaid kriminaalset käitumist (nt mõrv, süütamine) kirjeldavaid vinjette, mille puhul muudeti käitumise tajutud põhjust, rõhutades kogemuslike või bioloogilisi faktoreid. Kogemuslike põhjustega seostatud käitumisi nähti suuremal määral vabatahtlike ja laiduväärsetena, neile tunti vähem kaasa ning määrati kõrgemaid karistusi. Lisaks hinnati enda tõenäolist käitumist kirjeldatud tegelaste käitumisega sarnaseks, kui hindajatel olid sarnased geneetilised uskumused, kuid mitte siis kui omati sarnast kogemusliku tausta.

Dar-Nimrod, Heine, Cheung, & Schaller (2010a) leidsid oma uurimustöös, et mehed, kellele esitati vägistamise põhjusena sooga seotud (*gender-related*) sotsialisatsiooni, karistasid karmimalt meest, kes oli kohtingul kaaslast vägistanud, võrdlustingimusteks oli olukord, kus põhjust selgitati geneetilisena ning kontrollgrupp. Kontrollgrupi ja geneetilise seletuse tingimused ei erinevad teineteisest ja selle põhjal võib väita, et meeste poolt väikimisi kasutatav teooria vastab geneetilisele seletusele.

Geneetiline essentsialism ja psüühikahäired

Mitmed uuringud on kinnitanud pärilikkuse olulist rolli erinevate psüühikahäirete avaldumises, kuid kindlatel üksikutele geneetilistele erinevustele põhinevaid seisundeid on siiani leitud vaid haruldaste sündroomide ning teatud biokeemiliste haiguste seast. Pigem on leitud, et psüühikahäirete kujunemine hõlmab kümneid või isegi tuhandeid geneetilisi variatsioone. Näiteks

võib tuua skisofreenia, mille geneetilist tausta on põhjalikult uuritud ning millega on kokku seostatud mõni tuhat geneetilist varieeruvust (*genetic variants*). Geneetilise essentsialismi puhul võib väheneda uskumus, et isik on oma haiguses kuidagi ise süüdi ja seega tekkida sümpaati haige suhtes, kuid samas tekitab tunne, et patsiendil puudub kontroll oma seisundi üle, ta käitub ettearvamatult. Geneetilise põhjuslikkuse omistamine suurendab soovi end sotsiaalselt haigetest ja nende lähikonnast distantseerida ning on seotud halvema prognoosi andmisega.

Uuringus, kus näidati osalejatele skisofreeniahaige kirjeldust oma haigusest, esitati katseisikutele haiguse geneetiline või psühhosotsiaalne tekke-mehhanism ning kaht gruppi võrreldes selgus, et esimesed tajusid haigust olulisel määral ohtlikuma ja ettearvamatuna. Samas on leitud, et geneetiliste ning keskkondlike faktorite samaaegne esitamine vähendab oluliselt haigete ohtlikkuse taju (võrreldes ainult geneetilist põhjuslikkust esitades).

Geneetiline essentsialism ja ülekaalulisus

Ülekaalulisuse tekke puhul esitatakse inimestele pidevalt nii geneetilisi kui keskkondlikke põhjendusi. Monterosso jt (2005) uurimus näitas, et kui ülekaalulisust põhjustava ülesöömise aluseks toodi geneetiline faktor, siis peeti ülekaalulisust vähem kontrollitavaks ning lisaks peeti ülekaalulisust vähem häbiväärseks. Otsestelt käitumist hindavas uurimuses, kus osalejad lugesid ülekaalulisuse geneetilist tausta või keskkondlikke faktoreid puuduvat teksti või neutraalset kir-

jeldust, paluti osalejatel seejärel hinnata küpsiseid ning geneetilisest põhjendusest lugenud katseisikud sõid teistest gruppidest olulisel määral rohkem küpsiseid. Seega on vaikimisi kehtivaks seletuseks/uskumuseks ülekaalulisuse kontrollitavus, kuid geneetilise argumendi najal kasvavad inimeste deterministlikud vaated söömiskäitumise suhtes.

Kokkuvõte: kõikide puudutatud teemade puhul kutsuvad geneetiliselt tausta rõhutavad argumendid esile fatalistlikumaid reaktsioone kui sama veenvalt esitatud kogemusele/keskkonnale keskenduvad põhjendused. Oluline on rõhutada, et kõikides eelnevalt kirjeldatud eksperimentides on tegu nõrkade geneetiliste seletustega - taoliste andmete esitamine ei peaks ratsionaalselt võttes mõtlemist muutma. Geneetilise seletuse põhjal tajutakse mingit sotsiaalset gruppi muutmatu, homogeense ja loomulikuna. Kui tegu on muutmatu omadusega (näiteks rassiline või sooline kuuluvus), siis on tulemuseks sageli eelarvamused ja negatiivsete stereotüüpide teke. Samas kui geneetilise seletusega omadus on seotud kindla käitumisega, võib see vähendada tajutud kontrolli selle omaduse üle ning seeläbi suurendada poolehoidu ja vähendada hukkamõistu. (nt homoseksuaalsus, ülekaalulisus, kriminaalsus)

Avalik diskursus ja geneetiline essentsialism

Eugeenikale rajatud ideoloogiad põhinevad suuresti geneetilise essentsialismi vaadtel - nähes geene interpersoonalsete erinevuste peamise põhjustajatena asutakse "inimkonna parandamise" eesmärgil kesken-

duma just geenide ja genofondi parandamisele. Lääne kirjanduses on esimene viide eugeenikale Platoni üleskutse valitsejatele, mis soovitas riiki arendada inimeste paljunemise kontrollimise kaudu. Kirjandusest leiab palju näiteid nõaretusprogrammide, mille abil parendada riiki või rassi. See korduv soov järeltulevaid põlvi parandada sai endale teadusliku aluse Darwini „*The origin of species*“ ilmunisega. Noil aegadel eristusid geneetika ja eugeenika teineteisest väga vähe, nt tunnustas kogu ajakirja *Genetics* rajanud toimetajaskond eugeenikat (Paul, 1995). Eugeenika veetus kadus üsna kiiresti, kuid põhjuseks polnud mure selle aluseks oleva teaduse pärast, vaid pigem kasvav arusaam eugeenika poliitikatega kaasas käivast ebainimlikkusest. Näide eugeenika ideedest mõjutatud poliitikast Põhja-Ameerikas: madalamad sisserändekvoodid riikidele, mille elanikel arvati esinevat tavapärasemast rohkem "pärilikke intelligentsuse ja moraali defitsiite". Järgnes natsionaalsotsialistide võimuletulek Euroopas ning eugeenika ideede laiahaardeline levik. Autorite hinnangul oli eugeenikal põhinevate poliitikate leviku aluseks mitmeid erinevaid põhjuseid, kuid peamiselt said taolised õudused (nagu Hitleri-aegse Saksamaa kuriteod) tõeks tänu sellele, et eugeenika alusloogika oli kooskõlas inimeste geneetilise essentsialismi poolt kallutatud mõtlemisega.

Tänapäeval töötatakse pidevalt välja uusi geenitehnoloogial põhinevaid meetodeid, mille abil inimeste elujärge parandada (eksperimentaalne geeniteraapia, geenitestid emb-

rüotele) ning selliseid arenguid peavad autorid ka oluliseks. Samas on neil edasiminekuks teatud hind - taoliste tehnoloogiate esitlemine tavainimestele kindistab sõnumit, et eluprobleemide allikas ja võti nende lahendamiseks peitub geenides. Essentsialistliku kallutatuse tõttu kaldume otsima sotsiaalsete probleemide lahendusi geenitehnoloogia valdkonnast ning jäta me märkamata teised võimalikud sekkumised.

Geneetikaga seotud uuringud pälvivad sageli meedia tähelepanu (Conrad, 2002) ning nagu ka muude teadusteemade puhul, tehakse teemad publiku jaoks oluliselt lihtsamaks. Geneetika puhul lihtsustatakse meedias uuringute sisu niivõrd palju, et lugejatel võib sageli jääda kirjeldatud fenomenist eksitav arusaam. Conrad (1997) uuris meedia mõjusid geneetilise determinismile - 1) teadustöid uutest seostest käitumise ja geenide vahel kajastatakse oluliselt rohkem võrreldes hilisemate ümberlukkavate uuringutega 2) meedias esitatakse geneetilisest uuringutest pidevalt liigselt lihtsustatud arusaamu: *one-gene, one-disease concept* (kõige väljapaistvam uudislugude pealkirjades, a la "leiti evolutsiooni geen"). Näide reaalsest uskumuste muutumisest: Eccles ja Jacobs (1986) uurisid lapsevanemate hinnanguid poiste ja tüdrukute matemaatikaoskustele mõni aeg pärast meedias ilmunud artiklit, mis teatas, et poistel on sama haridustaseme juures tüdrukutest paremad matemaatilised oskused. Antud artiklit lugenud emad hindasid oma tütarde oskusi madalamateks ja uskusid, et tütardele on matemaatikas rohkem raskusi. Emade ootused mõjutasid omakorda tütarde matemaatikaga seotud

ärevust, mis omakorda mõjutab tütarde matemaatikaoskusi ning soovi võtta matemaatikas lisatunde.

Arvestades teadlaste suurt soovi saada publitseeritud ning teadusmaailmas kasvavat "PR-töö" hulka, on võimalik, et teadlased ise aitavad liialdustele ja lihtsustustele kaasa (neid esineb üsna võrdselt nii teadus- kui ajaleheartiklites, Bubela ja Caulfield, 2004). Inimgenoomi kirjeldustes kasutatakse meedias väga palju essentsiaalsusele viitavaid metafoore - inimgenoomi projekt kui soov leida "elu essents" ning taoline käsitlus kinnistab arusaama geenide fatalistlikust rollist. Lisaks esineb palju geenide kirjeldamist eraldi seisvate agentidena (*genes as being selfish, puppet masters*), mis rõõvib inimestelt nende vaba tahte ja suunab kontrollikeskme geenile. Kokkuvõttes võib pidev essentsialistliku raamistiku kasutamine genotüüp-fenotüüpseoste kirjeldamisel olla peamiseks geneetilise essentsialismi hõlbustajaks ja kinnistajaks.

Sekkumised vähendamaks geneetilist essentsialismi

Autorid rõhutavad artiklis, et nende poolt pakutud sekkumised on spekulatiivsed ning edasine teadustöö peaks mitmes küsimuses veel selgust tooma. Kaalutud sekkumisevõimalused: 1) siiani leitud geneetilise essentsialismi moderaatorite kasutamine, nt Keller, 2005 - vähendades inimeste usku geneetilisele determineeritusele on võimalik vähendada ka geneetilise essentsialismiga seotud kahjulikke efekte (näide: tudengite isiklik arvamus immigrantidest on mõjutatav esitades neile argumente geenide geograafilise jaotuse kohta)

2) viia inimeste tähelepanu geenide ja keskkonna vahel esinevatele interaktsioonidele. Ilmselt kui seletatakse täpsemalt geenide ja keskkonna vastasmõjusid ja nende keerukust, väheneksid inimeste deterministlikud vaated geenide mõjule. Tulemuseks võib olla ka see, et inimesed peavad antud interaktsiooni liiga keeruliseks ja ei mõista geenide ja käitumise seost täielikult, kuid tegu on kindlasti parema tulemusega võrreldes olukorraga, mil kasutatakse essentsialistlikku raamistikku ja eeldatakse, et on jõutud põhjuslike seoste tuumani. Hariduslikud sekkumised antud valdkonnas võiksid olla kõige edukamad põhi- ja keskkooli tasemel ning selles vanuses õpetatakse noortele ka geneetika põhitõdesid. Senine teadustöö on näidanud, et kõrgem haridus on üldiselt seotud geneetilise essentsialismi vähenemisega (Singer jt, 2007) ning seega võiks spetsiaalselt kavandatud õpe mõjuda veelgi efektiivsemalt. Võimalusel tuleks vähendada monogeensete näidete kasutamist (nt Mendeli katsed her-

nestega) ning suurendada geen-keskkond vastasmõjude rõhutamist. Lisaks peaksid teadlased olema tähelepanelikumad oma teadustööde kajastuse suhtes ja vältima essentsialistlike väidete kasutamist. Paljuski võiks muutustele kaasa aidata tasakaalustatud raamistiku pakkumine erinevate uudislugude esitamisel - lisaks geneetilisele seletusele tuua näited ka mitte-determineeritud viisidest, kuidas geenid ja käitumuslik tulemus omavahel seotud olla võivad.

Viited:

- Allport, G. The nature of prejudice. Reading, MA: Addison-Wesley; 1954.
- Bailey, JM.; Pillard, RA. New York Times. 1991 Dec 17. Are some people born gay?; p. A 21
- Bouchard TJ. Genetic influence on human psychological traits: A survey. Current Directions in Psychological Science. 2004; 13:148-151.10.1111/j.0963-7214.2004.00295.x
- Brescoll V, LaFrance M. The correlates and

- consequences of newspaper reports of research on sex differences. *Psychological Science*. 2004; 15:515–520.10.1111/j.0956-7976.2004.00712.x
- Conrad P. Public eyes and private genes: Historical frames, news constructions, and social problems. *Social Problems*. 1997; 44:139–154.10.1525/sp.1997.44.2.03x0219k
- Conrad, P. Genetics and behavior in the news: Dilemmas of a rising paradigm. In: Alper, JS.; Ard, C.; Asch, A.; Beckwith, J.; Conrad, P.; Geller, LN., editors. *The double-edged helix: Social implications of genetics in a diverse society*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press; 2002.
- Eccles JS, Jacobs JE. Social forces shape math attitudes and performance. *Signs*. 1986; 11:367–380.10.1086/494229
- Dar-Nimrod I, Heine SJ. Exposure to scientific theories affects women's math performance. *Science*. 2006; 314:435.10.1126/science.1131100
- Dar-Nimrod, I.; Heine, SJ.; Cheung, BY.; Schaller, M. Unpublished manuscript. University of British Columbia; 2010a. Do scientific theories affect punishment for sex crimes?
- Horvath M, Ryan AM. Antecedent and potential moderators of the relationship between attitudes and hiring discrimination on the basis of sexual orientation. *Sex Roles*. 2003; 48:115–130.10.1023/A:1022499121222
- Jayaratne, TE. Invited lecture at the 2002 Human Genome Lecture Series. National Institutes of Health; Bethesda, MD: 2002.
- White and Black Americans' genetic explanations for perceived gender, class, and race differences: The psychology of genetic beliefs.
- Jayaratne TE, Ybarra O, Sheldon J, Brown T, Feldbaum M, Pfeffer C, et al. White Americans' genetic lay theories of race differences and sexual orientation: Their relationship with prejudice toward Blacks and gay men and lesbians. *Group Processes and Intergroup Relations*. 2006; 9:77–94.10.1177/1368430206059863
- Jayaratne T, Gelman S, Feldbaum M, Sheldon J, Petty E, Kardias S. The perennial debate: Nature, nurture, or choice? Black and White Americans' explanations for individual differences. *Review of General Psychology*. 2009; 13:24–33.10.1037/a0014227
- Keller J. In genes we trust: The biological component of psychological essentialism and its relationship to mechanisms of motivated social cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2005; 88:686–702.10.1037/0022-3514.88.4.686
- Landen M, Innala S. The effect of a biological explanation on attitudes toward homosexual persons: A Swedish national sample study. *Nordic Journal of Psychiatry*. 2002; 56:181–186.10.1080/080394802317607156
- Monterosso J, Royzman EB, Schwartz B. Explaining away responsibility: Effects of scientific explanation on perceived culpability. *Ethics and Behavior*. 2005; 15:139–158.10.1207/s15327019eb1502_4
- Paul, DB. *Controlling human heredity: 1865 to the present*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press; 1995.
- Sakalli N. Application of the attribution-value model of prejudice toward homosexuality. *Journal of Social Psychology*. 2002; 142:264–271.10.1080/00224540209603899
- Turkheimer E. Heritability and biological explanation. *Psychological Review*. 1998; 105:782–791.10.1037/0033-295X.105.4.782-791
- Williams M, Eberhardt J. Biological conceptions of race and the motivation to cross racial boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008; 94:1033–1047.10.1037/0022-3514.94.6.1033

TÜ psühholoogiainstituudi vilistlaspäev ja EPLi konverents

Terve keha, terve vaim?

Toimub 2. november 2013 Tartus, Näituse 2-102

Kava:

10.00 -10.30 Toivo Aavik "Mis tulu tõuseb seksuaalsusest kehalisele tervisele?"

10.30 -11.00 Jaanus Harro "Ülevaade Eesti Laste Isiksuse, Käitumise ja Tervise Uuringust"

11-11.20 Kohvipaus

11.20 -11.40 Uku Vainik "Peamised söömiskäitumise regulatsioonimehhanismid"

11.40 -12.00 Liisi Kõots-Ausmees "Õnnelikkuse ja tajutud tervise seostest läbi Euroopa"

12.00 -12.20 Ann-Liis Ojaots "Rasvumise kirurgiline ravi - psühholoogi roll multidistsiplinaarse meeskonna liikmena"

12.20-12.50 Kirsti Akkermann "Söömishäirete sümptomaatika: vanuselised iseärasused ja muutused ajas"

12.50-13.50 Lõuna

13.50 - 14.20 Liina Vahter "Ülevaade EPLi neuropsühholoogia sektsiooni tegevusest"

14.20 -14.50 Peeter Pruul "EuroPsy: Euroopa psühholoogitunnistuse väljaandmisest Eestis"

14.50 -15.20 Katri-Evelin Kalas "Ülevaade EPLi kliinilise psühholoogia sektsiooni tööst"

15.20-15.40 Liis Vahtra-Šmutov "Teadveloleku rakendamise mõjust vaimsele ja kehalisele tervisele."

15.40-16.00 Maria Tamm "Terves kehas terve kell"

16.00-16.20 Nele Kuldkepp "Kuidas aju avastab erinevusi ning miks see võiks psühholoogi huvitada"

16.20-17 kohvipaus ja Näituse 2 maja tutvustus

17-18.30 EPLi kongress

19.30 algab vilistlasõhtu ning EPLi konverentsipäeva meelolukas lõpetamine kohvikus Shakespeare, õhtut juhivad psühholoogia insituudi magistrandid, esineb ansambel Akiram (osavõtumaks 7 eurot).

Registreerumisinfo: Tartu Ülikooli psühholoogia instituut, tel. 737 5902, Signe Reppo. Internetis registreerumise võimalus

<http://www.psychology.ut.ee/et/uudised/psuhholoogia-instituudi-vilistlaspaev-epli-konverents-terve-keha-terve-vaim-02-novembril>